

08/09
2021

NEWSLETTER

VESNA PUSIĆ

DEBLOKADA BIH I ZAPADNOG BALKANA

BORIS PAVELIĆ

**HRVATSKI PREDSJEDNIK I DRŽAVA BIH:
PRIJATELJ KOJI VIŠE ŠTETI NEGO KORISTI**

SRĐAN ŠUŠNICA

**KOSOVSKI GAMBIT:
POTENCIJALI SRBIJE ZA VOJNU ESKALACIJU KRIZA**

MUSTAFA AKYOL

**BOJIM SE SLIJEPIH ULICA KOJE I DALJE ZATVARAJU
MUSLIMANSKE UMOVE**

VLADO AZINOVIĆ

HUSEIN BILAL BOSNIĆ: ČOVJEK I VRIJEME

AFIYA SHEHRBANO ZIA

OTPOR: RELIGIJA I PRAVA ŽENA U AFGANISTANU

JENNIFER HEATH I ASHRAF ZAHEDI

ŽENE AFGANISTANA: MIR I SIGURNOST?

U ovom broju

U ovom broju Newslettera Atlantske inicijative donosimo niz aktualnih analiza i mišljenja o političkoj situaciji na Zapadnom Balkanu, s posebnim fokusom na posljednju krizu u Bosni i Hercegovini uzrokovanoj sistemskom blokadom njenih državnih institucija, ali se osvrćemo i na globalnu krizu nastalu u Afganistanu nakon povlačenja Sjedinjenih Američkih Država. Umjesto uvodnika objavljujemo tekst **Vesne Pusić** koja piše o deblokadi euroatlantskih procesa kao putu ka transformaciji Bosne i Hercegovine i ostalih zemalja Zapadnog Balkana, te kako EU mora pronaći novi *modus vivendi* s Rusijom i na taj način oduzeti vjetar iz jedara lokalnih disruptora koji su se u tom političkom međuprostoru pokazali efikasnom preprekom europskoj transformaciji ovog regiona. Također, u kontekstu posljednje krize, poznati hrvatski novinar **Boris Pavelić** piše o odnosima Sarajeva i Zagreba. Pavelić se posebno osvrće na politiku predsjednika Hrvatske Zorana Milanovića koja u posljednje vrijeme sve više parira politici predsjednika Srbije Aleksandra Vučića, a koje zajedno osnažuju destruktivne nacionalizme u Bosni i Hercegovini.

Posljednje tenzije na Zapadnom Balkanu analizira **Srđan Šušnica**, kulturnolog i publicista, te dobar poznavatelj ruske politike i njenog malignog utjecaja u regionu, posebno na Srbiju. Prema ovom autoru stabilnost i mir u regionu Balkana ovisiće o odlučnosti Evropske unije i Sjedinjenih Država da vojno, ekonomskim i političkim sankcijama spriječe remetilačke politike u Srbiji, bh. entitetu RS kao i u Crnoj Gori i na Sjeveru Kosova. Za ovaj broj Newslettera interjavu je dao ugledni turski pisac i novinar **Mustafa Akyol** koji piše o religiji i politici u muslimanskom svijetu. S Akyolom je povodom izlaska njegove knjige *Ponovno otvaranje muslimanskih umova*, koja uskoro izlazi i u bosanskom izdanju, razgovarala **Amila Buturović**. Njegova knjiga je izazvala globalnu pažnju i veliko zanimanje, posebno zbog poziva na reformu i prosvjetiteljstvo unutar islama kao put ka rješavanju nagomilanih problema muslimanskih društava.

Vlado Azinović u ovom broju piše o nedavnom izlasku iz zatvora Huseina Bilala Bosnića kojeg je Sud Bosne i Hercegovine osudio na sedmogodišnju kaznu zatvora zbog podsticanja i vrbovanja na terorističke aktivnosti i organiziranja terorističke skupine. Budući da je u sudskom procesu Bosnić bio vještak Tužiteljstva BiH, Azinović se osvrće na sami proces i optužbe zbog kojih je Bosnić osuđen, ali donosi i analizu njegovih aktivnosti, ideologije i mogućih budućih angažmana.

U ovoj broju također donosimo dva aktualna teksta o novonastaloj situaciji u Afganistanu nakon povratka talibana na vlast. **Afiya Shehrbano Zia** piše o otporu i borbi afganistanskih žena protiv ugnjetavanja u kontekstu globalnih feminističkih rasprava i kritike prema intervencijama zapadnih sila u Afganistanu, ali i angažmana nezapadnih feministkinja u pružanju pomoći ženama ove zemlje. Također, **Jenifer Heath** i **Ashraf Zahedi**, pišu zajednički tekst o stanju i perspektivama žena u Afganistanu, o njihovom djelovanju, obrazovanju i pravima u kontekstu nove realnosti povratka talibana na vlast nakon dvadesetogodišnje američke okupacije ove zemlje i nedavnog povlačenja.

POGLEDI Vesna Pusić, bivša ministrica vanjskih poslova Republike Hrvatske, za Atlantsku inicijativu

Deblokada BiH i Zapadnog Balkana

Zato, paralelno s definiranjem uvjeta i kriterija za članstvo, EU mora pronaći novi modus vivendi s Rusijom i na taj način oduzeti vjetar iz jedara lokalnih disruptora koji su se u tom političkom međuprostoru pokazali tako efikasnom preprekom europskoj transformaciji BiH i ostalih zemalja Zapadnog Balkana

VESNA PUSIĆ: OPASNOSTI OD PRETVARANJA ZAPADNOG BALKANA U NIČIJU ZEMLJU I GEOPOLITIČKU BORBU IZMEĐU RUSIJE I EU

(FOTO: RADIO SARAJEVO)

Piše: Prof. dr. Vesna Pusić *

"Zapadni Balkan" je nezgrapni termin koji ne odgovara ni geografski ni politički, ali se uvriježio kao naziv za zemlje bivše Jugoslavije koje nisu članice Europske unije (EU), plus Albanija. Zato će ga ovde koristiti kao skraćenicu za taj teritorij.

Odnosi i situacija na Zapadnom Balkanu danas su lošiji i nestabilniji nego što su ikad bili od okončanja "balkanskih ratova" iz devedesetih godina prošlog

stoljeća. Crnu Goru razdiru rasprave unutar same vladajuće koalicije treba li ta država uopće postojati. Srbija gomila vojsku na granici s Kosovom i srpski avioni nadljeće tu granicu.

Sjeverna Makedonija i Albanija čekaju zamrznute neki pozitivni pomak od EU, dok skepsa i razočaranje u tim društвima razumljivo rastu. I konačno, Bosna i Hercegovina (BiH), blokirana i izvana i iznutra, s unutrašnjim disruptorima koji sprječavaju bilo kakav pomak i vanjskim zamorom i nedostatkom političke volje i ideja što napraviti.

Za sve to postoje mnogi razlozi: propuštene prilike i politički trenuci kad se moglo nešto napraviti, kao za vrijeme Zorana Đindjića u Srbiji; iznevjerena obećanja, kao nakon Prespanskog sporazuma i revizije u sudstvu u Sjevernoj Makedoniji i Albaniji; globalno nazadovanje i uzmicanje liberalnih demokracija pred agresivnim populizmom; pandemija, koja je pojačala strah i neizvjesnost u društima i otvorila prostor politici "čvrste ruke"; primjeri nacionalističkih populista koji se uspješno održavaju na vlasti i u nominalnim demokracijama unutar EU.

ZAPADNI BALKAN NE PRIPADA NIKAMO?

Ali najveći utjecaj ima opća atmosfera i osjećaj koji je stvoren da Zapadni Balkan ne pripada nikamo. Države članice jedna za drugom u svojim šestomjesečnim predsjedanjima EU organiziraju sastanke na vrhu s čelnicima država Zapadnog Balkana. Ti sastanci jedan za drugim rezultiraju ničim. Države se uvjeravaju da im je europska budućnost zagaranuirana, povremeno se nešto promijeni u metodologiji pregovaranja o članstvu, ali pomaka nema. Crna Gora je započela svoje pregovore o članstvu pred više od devet godina, početkom ljeta 2012. godine.

Upravo se navršava osam godina otkako je Srbija otvorila pregovore o članstvu, posljednja iz te grupe kojoj je to pošlo za rukom. No pregovori Crne Gore i Srbije nisu se otada mnogo pomakli. Nekako u isto vrijeme navršit će se i šest godina otkako je BiH predala zahtjev za članstvo u EU. Za to vrijeme situacija u državama Zapadnog Balkana nije mirovala. Ona se sustavno pogoršavala.

Bosna i Hercegovina je, kao i obično kad se radi o ovoj regiji, najočitiji i najdramatičniji primjer. Ne zato što je ona nužno najdalje od članstva. Obrnuto, uz malo političke volje i nekih promjena na široj političkoj sceni, BiH bi se mogla pretvoriti u kandidatkinju koja ozbiljno pregovara o članstvu.

Međutim, BiH je istovremeno ključna država za stabilnost Jugoistočne Europe, ali i zemlja s najviše unutarnjih i vanjskih disruptora. Koristim ovaj donekle nezgrapni pojam *disruptor* da bih opisala političke aktere koji na razne načine kontinuirano destabiliziraju BiH, dovode u pitanje njene institucije, kreiraju unutrašnje sukobe i blokade, ili se izvana destruktivno mijesaju u unutrašnju politiku

i funkcioniranje zemlje. Nema sumnje da su proeuropske snage u BiH danas pesimističnije nego što su to bile početkom 2016., kad je predan zahtjev za članstvo. I mladi obrazovani ljudi u izboru između angažmana i iseljenja sve češće biraju odlazak.

ŠTA SE MOŽE UČINITI?

Ne može se reći da u međuvremenu nije bilo ideja kako razriješiti ovu blokadu. Govorilo se o mogućnosti da BiH i ostale zemlje iz regije budu po hitnom postupku primljene u europsko zajedničko tržište, odnosno da se jasno definiraju kriteriji za tržišnu integraciju, a ostali aspekti članstva budu ostavljeni za kasnije.

To bi ohrabrilo proeuropske snage u tim zemljama i predstavljalo bi stvaran i znacajan pomak na putu do članstva. Istovremeno, ne bi izazvalo takav otpor kod skeptičnih država članica EU koje, poučene ranijim lošim iskustvom, inzistiraju na pravnoj državi, funkcionirajućem sudstvu i smanjenju korupcije kao nezaobilaznim uvjetima. Druga je mogućnost da se prilagodi i primjeni metoda korištena prilikom pristupanja baltičkih država 2004. godine. Tada su Danska, Švedska i Finska na sebe preuzele partnerstvo s Litvom, Latvijom i Estonijom i služile im kao neka vrsta mentora i vodiča prilikom prilagodbe i pridruživanja EU.

Istovremeno, one su postale i njihove zagovornice unutar Unije. Nedavno je predstavljena još jedna ideja – model pridruživanja EU koji bi se odvijao u četiri faze. Početna faza bi zahtjevala minimum uvjeta i smanjenu finansijsku kohezijsku pomoć. Napredujući na svom pristupnom putu, zemlja bi postepeno dobivala veća prava sudjelovanja u institucijama i odlučivanju u EU, ali bi postala punopravnim sudionikom odlučivanja tek u završnoj, četvrtoj fazi, zajedno s ispunjenjem svih uvjeta i punopravnim članstvom.

Načelno gledano, svaka od ovih ideja je bolja od sadašnje blokade i u provedbi bi probudila zaspali optimizam bosanskohercegovačkog društva, toliko nužan za uspjeh europskog projekta.

Problem je u tome što nijednu od njih, kao ni neku dodatnu, novu ideju, nema tko provesti. Unutrašnji disruptori u BiH su sebi postavili blokiranje vlastite zemlje na euroatlantskom putu kao glavni zadatak.

Vođa Republike Srpske, jednog od dvaju entiteta u BiH i trenutno član Predsjedništva BiH Milorad Dodik, u svom javnom govoru, pa i konkretnim političkim potezima čini sve kako bi dokazao da BiH nije spremna za EU i da nikada neće ni biti spremna.

On pokušava razgraditi čak i mali, već postignuti napredak u uređivanju države i održava atmosferu neizvjesnosti i privremenosti koja bi obeshrabrla i odlučniju EU od ove današnje. Predsjednik HDZ-a BiH, najjače političke stranke bosanskohercegovačkih Hrvata, Dragan Čović sve češće tretira Dodika kao svoj politički uzor i pridružuje mu se u funkciji unutrašnjeg disruptora BiH.

Nominalno, njegova stranka podržava BiH u euroatlantskim integracijama, ali praktično čini sve kako bi onemogućila bilo kakav pozitivan pomak. Ni službena bošnjačka politika ne pokazuje euroentuzijazam. U svakoj krizi mnogo se spremnije obraća Turskoj nego EU i, sa svojim srpskim i hrvatskim partnerima u vrhu bosanskohercegovačke vlasti, bliža je modelu podjele plijena nego izgradnje funkcioniрајућe države.

Kao vanjski disruptori pojavljuju se dvije susjedne države – Srbija i Hrvatska. Obje potpisnice Dejtonskog sporazuma koji je okončao rat, ali nije ukorijenio mir, Srbija i Hrvatska su tokom vremena pokušale redefinirati svoju ulogu u tom sporazumu i pozicionirati se kao njegove čuvarice i garantrice. To, naravno, nije bila njihova uloga u Dejtonskom sporazumu. Garantori i svjedoci Sporazuma su SAD i Francuska, pa u neku ruku i EU. Srbija i Hrvatska, kao i Bosna i Hercegovina, potpisale su ga kao zemlje uključene u konflikt, bez čijeg pristanka se rat nije mogao prekinuti.

No svi ti unutrašnji i vanjski disruptori crpe svoju političku snagu i utjecaj iz nadmetanja i konfliktu koji se događaju daleko iznad njihovih glava. Neke zemlje Zapadnog Balkana zamislile su da bi mogle igrati ulogu kakvu je pred šezdesetak godina igrala Jugoslavija sa svojom nesvrstanim politikom.

PUT U "NIČIJU ZEMLJU"

Druga vremena i drugačiji igrači! Danas takvo ponašanje ne rezultira političkim utjecajem, već pretvaranjem Zapadnog Balkana u ničiju zemlju. Na prostoru te "ničije zemlje" odvija se političko nadmetanje između Rusije i EU.

Bez tog konfliktu lokalni disruptori ne bi imali nikakvu snagu ni značaj. I zato problem treba početi rješavati u njegovoj cjelovitosti i punini, a ne mučiti se s posljedicama i zatvarati oči pred suštinom. Odnosi između EU i Rusije postali su istinski antagonistički od 2014. i sukoba oko Ukrajine.

Ta napetost je u međuvremenu rezultirala mnogim političkim nesrećama, a radikalizacija Dodikove pozicije, pa onda i stavova drugih bosanskohercegovačkih i balkanskih disruptora, jedna je od tih posljedica. Nema nikakve sumnje da su BiH i ostale zemlje Zapadnog Balkana Europa i da im je budućnost u EU. To gotovo da nije pitanje bilo čijeg izbora, već naprsto geopolitička činjenica. One nisu "ničija zemlja"; one su europska zemlja.

Međutim, jedan od bitnih faktora u dovršenju tog posla je normalizacija odnosa između EU i Rusije. U tom odnosu ima mnogo otvorenih i teških pitanja. Sudbina BiH i Zapadnog Balkana nije najteža, ali je u situaciji političkog sukobljavanja i nadmetanja najpraktičnija za kontinuiranu destabilizaciju.

Zato, paralelno s definiranjem uvjeta i kriterija za članstvo, EU mora pronaći novi *modus vivendi* s Rusijom i na taj način oduzeti vjetar iz jedara lokalnih disruptora koji su se u tom političkom međuprostoru pokazali tako efikasnom preprekom europskoj transformaciji BiH i ostalih zemalja Zapadnog Balkana. ■

***Vesna Pusić** je hrvatska sociologinja i političarka koja je bila potpredsjednica Vlade i ministrica vanjskih i europskih poslova od 2011. do 2016. Otvorena liberalka i zagovornica europskih integracija, antifašizma i ljudskih prava, Pusić je od 2000. do 2016. godine bila i zastupnica u Saboru Republike Hrvatske. Predsjedavala je saborskim Odborom za praćenje napretka pristupanja Hrvatske EU.

REGIJA Boris Pavelić, poznati hrvatski novinar piše o odnosima Sarajeva i Zagreba

Hrvatski predsjednik i država BiH: Prijatelj koji više šteti nego koristi

Ako je, dakle, politika Zorana Milanovića, kako on to tvrdi, politika dobrosusjedstva, pomirljivosti i racionalnosti – regiji bivše Jugoslavije ne piše se dobro

MILANOVIĆ I DODIK: PARADRŽAVNO PRIZNANJE REPUBLIKE SRPSKE U ZAGREBU

(FOTO: URED PREDSJEDNIKA RH)

Piše: Boris Pavelić *

"Beograd i Zagreb imaju 90 posto usuglašene stave o BiH."

Ta izjava predsjednika Srbije Aleksandra Vučića vjerojatno je, za Bosnu i Hercegovinu (BiH), najindikativnija poruka odasvana s neformalnog summita EU i zemalja Zapadnog Balkana koji je u srijedu, 6. listopada, održan na Brdu kod Kranja u Sloveniji.

Jer, mnoge će ona podsjetiti na – proglašeno ili ne, ali fatalno – savezništvo Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana devedesetih koje je 1992. rezultiralo sporazumom srpskog i hrvatskog vođe u BiH Radovana

Karadžića i Mate Bobana u Grazu, a 1993. i 1994. razornim ratom HVO-a i Armije BiH.

Taj je rat, valja podsjetiti, Haški sud 2017. proglašio "udruženim zločinačkim pothvatom" za etničko čišćenje dijelova BiH od Bošnjaka, predvođenim Franjom Tuđmanom, te šestoricu civilnih i vojnih zapovjednika HVO-a osudio na ukupno 111 godina zatvora.

Ma koliko, naime, današnji politički vođe Srbije i Hrvatske tvrdili da su podjelu BiH definitivno odbacili kao politički cilj, politike što ih danas vode službeni Zagreb i Beograd mnoge analitičare podsjećaju na varijaciju – zasad, nasreću, mirnodopsku

– onoga što su devedesetih, ratom i zločinom, na stojale postići vojske koje su usmjeravali Milošević i Tuđman.

NACIONALISTI RUŠE BIH

Takvu je ocjenu, na primjer, baš u vrijeme održavanja sumitta EU – Zapadni Balkan na Brdu kod Kranja, u njemačkim novinama *Tageszeitung* iznio Eric Rathfelder, novinar iznimno upućen u odnose u Jugoistočnoj Europi, koji već nekoliko desetljeća izvještava s područja bivše Jugoslavije: on je u svom članku konstatirao da srpski i hrvatski nacionalisti zajednički rade na razbijanju BiH, argumentirajući to analizom aktualnih procesa u srpskoj i hrvatskoj politici u BiH, Srbiji i Hrvatskoj.

Sličnost današnjih politika Srbije i Hrvatske prema BiH s politikama devedesetih naglašena je i jednim paradoksom koji također neodoljivo podsjeća na devedesete: baš kao što su Srbija i Hrvatska u ono vrijeme bile istodobno i neprijatelji i saveznici – ratujući jedna protiv druge u Hrvatskoj, a u BiH i jedna i druga protiv Bošnjaka – tako i danas Aleksandar Vučić izjavljuje kako "imaju 90 posto usuglašene stavove o BiH", dok istodobno Odbor za standarizaciju srpskog jezika Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) u školske udžbenike u Srbiji ubacuje tvrdnju da je "hrvatski jezik" samo jedan od naziva za – srpski!

Nema, međutim, nikakve sumnje da bi hrvatski predsjednik Zoran Milanović odrješito odbacio tvrdnju da današnja hrvatska politika nastavlja Tuđmanovu politiku prema BiH. Milanović, naime, Hrvatsku smatra sidrom stabilnosti u regiji, i ne propušta naglasiti kako je zauzimanje za cijelovitu BiH kontinuitet politike Hrvatske.

Tako je Milanović, boraveći potkraj rujna u New Yorku na redovitome godišnjem zasjedanju Opće skupštine UN-a, na susretu s američkim Hrvatima 19. rujna ovako komentirao aktualnu situaciju u regiji: "Srećom", kazao je, "nije 1990.; nema opasnosti od izbijanja ozbiljnog sukoba. Međutim, mi moramo gledati što se događa u našem neposrednom okruženju, a tamo se ljudi ponašaju kao da rata nije bilo i kao da nisu naučili lekciju onoga što se događalo devedesetih godina."

Potom je dodao: "I u svemu tomu, najmirniji, najpomirljiviji, najracionalniji smo mi, Hrvatska i ova Vlada, i ja kao predsjednik; moja prethodnica. Na nama je odgovornost da taj prostor ostaje miran, siguran, da se u Hrvatskoj uredno i sigurno živi. Hrvatska je jako sigurna zemlja."

Uistinu: za razliku od događaja u Crnoj Gori i na Kosovu, gdje politički predvodnici Srbije, na različite načine, najavljuju i nastoje provesti sintagmu o "srpskom svetu", i podržavajući političku destabilizaciju u korist Srbije, Hrvatska ne pokazuje nikakve otvorene pretenzije na susjedne zemlje, pa ni na BiH.

A ipak, tri dana nakon što se američkim Hrvatima pohvalio racionalnošću i pomirljivošću politike u svojoj zemlji, hrvatski je predsjednik u New Yorku izjavio ovako:

"Rekao sam da sam ja predsjednik hrvatskih građana, Hrvata, pa, na neki način, i onih Hrvata koji žive u BiH. To je moja dužnost i obveza, pa i emotivna." Iznenađen takvom tvrdnjom, novinar je Milanovića pitao je li rekao da je predsjednik Hrvata u BiH, na što je ovaj odgovorio: "U onoj mjeri u kojoj Ustav kaže, da se brinemo i vodimo računa o statusu Hrvata izvan Hrvatske, ali uz poštovanje zemalja, da."

Novinar je inzistirao: kako može biti predsjednik Hrvata iz BiH kad je predsjednik Republike Hrvatske?

"Hrvati u BiH i u New Yorku imaju pravo glasa. To sam često problematizirao i pokušavao svesti u razumne razine, da se susjedna država ne kompromitira i ne ulazi u njen prostor. Svi građani BiH hrvatske narodnosti imaju hrvatsko državljanstvo. Jesam li im ja predsjednik? Mislim da jesam. To je politika koju nisam ja provodio, ali je danas takva. To su političke i formalno-pravne činjenice, a u biti i emotivne", rekao je Milanović.

Ta Milanovićeva izjava odmah je, u gotovo svim medijima u regiji, ali i u Hrvatskoj, protumačena kao još jedan dokaz da Zoran Milanović, u najmanju ruku, odstupa od politike koju su od 2000. naovamo beziznimno provodili svi hrvatski predsjednici i Vlade: politike nemiješanja u poslove BiH usprkos tome što je Hrvatima u BiH ostavljeno pravo na dvojno, bosanskohercegovačko i hrvatsko, državljanstvo, što

je ostatak iz vremena Tuđmanovih presizanja prema susjednoj zemlji.

No, u dramatičnijim, pa i bizarnijim interpretacijama, kakva je na primjer ona srpske premijerke Ane Brnabić, Milanovićeva je izjava signalizirala ono što se već duže naslućuje: da izjave hrvatskog predsjednika o BiH često više štete nanose načinom na koji su izgovorene nego sadržajem koji sugeriraju.

MILANOVIĆ VS. BRNABIĆ

Srpska je premijerka Milanovićevu izjavu komentirala petnaestak dana nakon što je izrečena, za njezinu posjetu Mostaru:

"Milanovićeva izjava mi je bila nevjerljivatna i bilo mi je nevjerljivo da nisu stigle reakcije, čak ni iz Europske unije", rekla je Brnabić, odbijajući svaku usporedbu njezina posjeta Mostaru s izjavom Zorana Milanovića.

"Ja sam premijerka Srbije i mojoj funkciji postoji pandan u BiH. Ja se ovdje osjećam kao gost, nemam druge pretenzije. I mene čude Milanovićeve izjave", poentirala je.

Uistinu: netko tko ne zna povijest Srbije i BiH u posljednjih trideset godina morao bi zaključiti kako je srpska premijerka uzor poštovanja principa nepovredivosti granica na Balkanu, naročito s BiH – za razliku od hrvatskog predsjednika Milanovića.

Tako se, nažalost, Zoran Milanović, vjerojatno i protiv svoje volje, prometnuo u političara kojemu i premijerka Srbije može – i to ne posve bez argumenta – dijeliti lekcije o tome kako poštovati nepromjenjivost granica BiH.

Nije se to dogodilo samo zbog jedne izjave. Zoran Milanović, nažalost, od samog početka svog predsjedničkog mandata upadljivo demonstrira politički nemar prema BiH, zemlji za koju se svi slažu kako je Hrvatskoj, već po prirodi njihovih zemljopisnih i povijesnih odnosa, najvažniji susjed i preduvjet njezine stabilnosti.

Ostalo je, primjerice, zapamćeno da je Milanović prvi hrvatski predsjednik, ne računamo li Franju

Tuđmana, koji je narušio nepisano ali uvriježeno pravilo da prvi predsjednički posjet obavi u Sarajevu i Bosni i Hercegovini: Milanović je otišao u Sloveniju.

Potom je zaredao cijeli niz postupaka i izjava koje su iznimno loše odjeknule u Sarajevu, ali i u dijelu hrvatske javnosti koji je posvećen očuvanju cjelovitosti susjedne zemlje, uspostavi poslijeratne pravde i političkog dogovora u BiH, uključujući tu čak i hrvatskog premijera Andreja Plenkovića.

Plenković se, naime, prema Milanovićevu verbalnoj i katkad političkoj otresitosti prema Sarajevu drži upadljivo rezervirano, što u stanovitoj mjeri dovodi u pitanje u Hrvatskoj prošireno uvjerenje kako je odnos prema BiH vjerojatno jedino političko pitanje o kojemu se Milanović i Plenković beziznimno slažu.

U rujnu prošle godine, na primjer, šokantno je odjeknula vijest da je hrvatski predsjednik, bez ikakve prethodne najave i pripreme, u Zagreb pozvao srpskog člana Predsjedništva BiH Milorada Dodika i primio ga u pokrajnjoj prostoriji svoje službene rezidencije na Pantovčaku. To se nikada ranije nije dogodilo, do 16. rujna 2020.

Dodik u hrvatskoj je politici imao status kakav mu i pripada: predstavnika entiteta koji nema, niti može imati, status države. Milanovićev zagrebački prijem za Dodika u hrvatskoj je političkoj javnosti protumačen kao korak prema svojevrsnom paradržavnom priznanju Republike Srpske i njezina političkog vođe koji ne propušta negirati genocid u Srebrenici i, s vremenom na vrijeme, otvoreno vrijedeći Bošnjake.

Istodobno se Milanović preko medija svađao, čak i osobno, s predsjednikom Stranke demokratske akcije (SDA) Bakicom Izetbegovićem. Nepunih mjesec dana nakon što je na Pantovčaku ugostio Dodika, Milanović je na HTV-u komentirao odnose u BiH.

"Hrvatima treba omogućiti ono što im je namijenjeno Daytonom, i tu prestaje svaka potreba za suvislom raspravom", kazao je, i nastavio: "Istaknuti član Predsjedništva BiH iz SDA u zadnje vrijeme koristi izraze 'zločinački poduhvat', 'neprijatelji BiH', i izjednačava Hrvatsku i Srbiju. Izetbegović to odobrava, to je njegov čovjek. To je doprinos našim

odnosima? Jesam li mogao pokazati veće razumijevanje za stradanje Bošnjaka u ratu? Imao sam naivno povjerenje da neki ljudi imaju dobre namjere, ali shvatio sam s kim imam posla. Znate, kad su neki ljudi devedesetih dolazili na specijalizaciju u Zagreb, kao supruga gospodina Izetbegovića... Specijalizirala je na Svetom Duhu. Zašto nije otišla u Beč, Istanbul? Bili smo prijatelji, imali smo povjerenje... I šta sad, hoćeš građansku BiH? Da se uskladi etničko i građansko? Sapun i Chanel? Može, 'ajmo prvo etničko. Jer ovo građansko, to je Chanel, ili Fahrenheit, kako su se nekad zvali ti skupi parfemi. Nije to za svakoga. I Hrvatska se s tim teško snalazi."

Svi su se ti događaji – prijem za Dodika i verbalni obračuni s bošnjačkom politikom i političarima – zbili nakon što je Milanović, na 25. obljetnicu hrvatske vojnoredarstvene akcije Oluja, 4. kolovoza 2020., na kninskoj tvrđavi – simboličkome mjestu hrvatske ratne pobjede – osumnjičeniku za ratne zločine u Mostaru, Zlatanu Miji Jeliću, uručio odličje kojim je odlikovao njegovu ratni postrojbu, Specijalnu policiju Herceg-Bosne, za doprinos u akciji Oluja. Toj je dodjeli, u travnju ove godine, hrvatski predsjednik dodao i politički nastavak, negirajući presudu Haškog suda šestorici vojnih i civilnih čelnika Herceg-Bosne izjavom da Milivoj Petković, jedan od šestorice osuđenih i bivši zapovjednik HVO-a, "nije ratni zločinac", i da je njegova presuda "politička".

"Primit ću i njega kad izade iz zatvora", najavio je Milanović.

MILANOVIĆEVO DOBROSUSJEDSTVO

Ali nedavno se dogodilo nešto neobično: početkom rujna ove godine hrvatski su mediji izvijestili kako je Milivoj Petković predsjedniku Haškog suda poslao osobno, rukom pisano pismo u kojemu prihvaca krivicu i odgovornost za ratne zločine za koje je osuđen.

"Danas, osam godina nakon prvostupanske presude i četiri godine nakon konačne presude, imam potrebu reći i Vama i svima drugima da ja prihvatom presudu i osobnu odgovornost za svoja djela ili propuste koji su doveli do počinjenja zločina zbog kojih sam osuđen", napisao je Petković, među ostalim, u tom pismu. "Prihvatio sam i kaznu koju

služim. Za počinjene zločine nema opravdanja ni izlike. Zbog toga osjećam iskreno kajanje i izražavam, i ovom prilikom, duboku sućut svim žrtvama, pripadnicima bošnjačkog naroda, njihovoj rodbini i prijateljima. Imam ljudsku potrebu da to kažem iako sam svjestan da su moje žaljenje i izrazi sućuti slaba utjeha svima koji su izgubili svoje najmilije", napisao je bivši zapovjednik HVO-a.

Hrvatski su mediji tražili komentar od Vlade i predsjednika Republike; nisu ga dobili ni od jednih ni od drugih.

Neobična je činjenica da Petkovićev priznanje krivnje nije odjeknulo ni u BiH. Zašto, za hrvatske je medije nedavno objasnio Senad Pećanin, osnivač i bivši glavni urednik sarajevskog tjednika *Dani*, a danas odvjetnik u Sarajevu.

"To ne čudi", kazao je Pećanin za portal tjednika *Nacional*, "s obzirom na to da se puno više pažnje pridaje vrlo čestim izljevima uvreda i neistina koje predsjednik Milanović izriče na račun Bošnjaka i Bosne i Hercegovine."

"Njegov odnos je pun osjećaja etničke, religijske i državne superiornosti nad Bošnjacima i BiH. Tužno je gledati taj odnos i ponašanje koje je daleko od elementarno pristojnog, a kamoli državničkog", ocjenio je Pećanin, koji je u svojoj novinarskoj karijeri bio jedan od najuglednijih novinara u regiji.

Ako se u Milanovićevom verbalno iznimno razvedenom odnosu prema BiH može razabrat strateška odrednica, ona je u demonstrativnom ignoriranju legalno izabranoga člana Predsjedništva BiH Željka Komšića, i istodobnom zahtjevu da BiH Izborni zakon promijeni tako da Hrvati sami biraju svog predstavnika u to tijelo. Isti taj zahtjev susjednoj zemlji postavlja i Plenkovićeva vlada, ali i HDZ BiH Dragana Čovića, i utoliko Milanovićev stav ne odudara od aktualne hrvatske politike u Hrvatskoj i BiH.

Međutim, s Milanovićem je problem u nečemu drugome: u njegovu načinu i stilu, koji često nanosi više štete nego poruke koje šalje. O tome je u hrvatskim medijima nedavno pisala jedna od najuglednijih hrvatskih kolumnistica Jelena Lovrić, veteranka

političkog novinarstva koja političke procese u regiji minuciozno prati već tri i pol desetljeća. Milanovićeve "provokativne izjave", analizirala je Lovrić, "sasvim razumljivo stvaraju napetost između Bosne i Hercegovine i Hrvatske. U Sarajevu ih, logično, neće razumjeti kao izraz priateljstva, nego kao po-kušaj destabilizacije cijele države".

Lovrić konstatira kako "oficijelna hrvatska politika sasvim sigurno pokazuje manjak poštovanja prema institucijama susjedne države", i primjećuje kako "Milanović na neki način dijeli Tuđmanovo uvjerenje o pravu svog mijehanja u njezine unutarnje odnose". Za svog nedavnog posjeta BiH, umjesto da ode u Sarajevo, iz Mostara je slao "nabrušene, nacionalistički zaoštrene, huškačke, ponekad i prijeteće poruke", "jahao na priči o diskriminaciji Hrvata", "tvrdio da im je 'iz očiju ukradeno' pravo na legitimnu nacionalnu predstavljenost", "junačio se da to više neće dopustiti i raspirivao protubošnjačka raspoloženja".

I sve to govori predsjednik članice EU, koji svoju zemlju smatra "najmirnijom, najpomirljivijom i najracionalnijom" u regiji bivše Jugoslavije koja je danas iznova rastrzana uz nemirujućim susjedskim i etničkim nesuglasicama. Govori on to o susjednoj državi, institucionalno i politički potpuno blokiranoj, s napredovanjem prema EU i NATO-u zaustavljenim na neodređeno dugo razdoblje, kojoj i iznutra i izvana prijete snažne političke sile dezintegracije. Ako je, dakle, politika Žorana Milanovića, kako on to tvrdi, politika dobrosusjedstva, pomirljivosti i racionalnosti – regiji bivše Jugoslavije ne piše se dobro. ■

***Boris Pavelić** je novinar od 1989. godine. Radio je u hrvatskoj novinskoj agenciji Hini i riječkom dnevniku Novi list, a sada je novinar tjednika Nacional iz Zagreba. Saradivao je u brojnim hrvatskim, regionalnim i inozemnim medijima. Objavio je nekoliko knjiga.

ANALIZA Srđan Šušnica piše za Atlantsku inicijativu o tenzijama na Zapadnom Balkanu

Kosovski gambit: Potencijali Srbije za vojnu eskalaciju kriza

Centralni regionalni akter krize je državni i partijski apparatus moći zvaničnog Beograda, a trenutno zaštitno lice joj je Aleksandar Vučić

OKLOPNJACI VOJSKE SRBIJE NA GRANICI SA KOSOVOM

(FOTO: SCREENSHOTS, RTS)

Piše: Srđan Šušnica *

Ukratkom periodu od nekoliko mjeseci 2021. godine postjugoslovenski prostor prodrmalo je nekoliko većih i manjih tenzijama nabijenih političkih i sigurnosnih incidenata.

Počelo je proljetnim slovenačkim "non-paperom" kojim se otvoreno zagovarala podjela Bosne i

Hercegovine (u daljem tekstu: BiH) i Kosova, kao i promjene međudržavnih granica po etnonacionalnim principima.

Usljedio je hrvatski "non-paper" kojim se insinuirala razbijanje jedinstvenog državnog suvereniteta BiH na tri etnoteritorijalna (para)državna korpusa, prvo bitno kroz uvođenje etnovjerskog ekskluzivizma u izborni proces, zatim kroz etnoteritorijalno zaokruživanje i

VOJSKA SRBIJE: SRBIJA NAJVIŠE NAORUŽANA U REGIJI

(FOTO: MINISTARSTVO ODBRANE SRBIJE)

federalizaciju takvog izbornog "prava", i na kraju kroz praktikovanje principa samoopredjeljenja.

Nastavilo se julskim zakonom skupštine bosansko-hercegovačkog entiteta RS (u daljem tekstu: RS) o neprimjenjivanju državnog zakona o zabrani negiranja genocida koji je donio visoki predstavnik u BiH, što je eskaliralo u političke ucjene i blokade rada državnih organa u režiji i vladajućeg i opozicionog političkog rukovodstva bosanskih Srba u BiH.

Početak septembra donio je kulminaciju kampanje urušavanja nezavisnosti i suverenosti Crne Gore i kultur-političkog podčinjanja Crnogoraca kada je predsjednik Srbije naredio i pomogao crnogorskom premijeru da nelegalnim nasiljem i upotrebotom policije i vojske ustoliči lokalnog mitropolita Crkve Srbije (u daljem tekstu: SPC) u simboličkom i stvarnom centru crnogorske suverenosti i državnosti Cetinju, koje je kultur-politička metonimija crnogorskog identiteta, jezika i istorijskog trajanja kao nacije.

Kraj septembra donio je vojnu eskalaciju tenzija u kojoj je Srbija na jedno od brojnih "tehničkih" pitanja i suštinskih neslaganja koja ima sa i u vezi

sa Kosovom reagovala demonstracijom vojne moći i otvorenom prijetnjom oružanom silom, uz jasno naglašenu uključenost ruskog faktora.

Ni najneobavješteniji posmatrač ne može se oteti utisku, a oni nešto obavješteniji ne mogu zanijekati centralnu ulogu i involviranoz zvaničnog Beograda u svim pomenuitim događajima.

"SRPSKI SVET" I ESKALACIJE TENZIJA

Slika policijske represije, helikopterskog desanta, patrijarha i sveštenstva SPC-a pod oružanom pratnjom i srpskih paramilitantnih grupacija prikrivenih u Cetinjskom manastiru, uz egzaltiranu podršku i info-propagandnu ofanzivu iz Beograda i Banje Luke. Slika srbijanskih vojnih helikoptera i mlaznjaka u prijetećim nadlijetanjima iznad kosovske specijalne policije i uličnih barikada kosovskih Srba, te kolone srbijanskih tenkova i oklopnih vozila koji se gomilaju na granici sa Kosovom. Te slike su *deja vu* početnih godina ratova 1990-ih.

Ali šta nam one govore u kontekstu Balkana 2021. godine?

ALEKSANDAR VUČIĆ: ZAŠTITNO LICE "SRPSKOG SVETA"

(FOTO: N1)

Nakon disolucije socijalističke Jugoslavije u postjugoslovenskom prostoru postoji samo jedna središnja kriza čiji kontinuitet se može pratiti od sredine 1980-ih godina do danas, kako u ideološkoj i kulturnoj tako i u kadrovskoj, državno-političkoj i vojno-bezbjednosnoj dimenziji. Riječ je o (post) jugoslovenskoj krizi dugog trajanja u čijem centru su velikodržavne aspiracije Srbije, države nepomirene i nesuočene ni sa federalnom Jugoslavijom ni sa bilancem osvajačkih ratova i zločina na ruševinama iste te Jugoslavije počinjenih u ime (pan)srpstva i velike sebe.

Sa stanovišta istorije ideja ova "druga kriza" ima uzroke u ključnim događajima istorije jugoslovenskog prostora u prvoj polovini 20. vijeka, prožetim višestruko delimitativnim i stapajućim potencijalima Balkana kao *limesa i ponosa*.

Nadalje, postoji samo jedno ključno ishodište krize, samo jedan njen centralni akter, i lica krize koja se generacijski smjenjuju. Ishodište joj je nepacifikovana i nekatarična država Srbija sa svojim spornim etnopoličkim i ratnim tvorevinama iz 1990-ih – entitetom RS u BiH, SPC-om u Crnoj

Gori i pseudoautonomijom opština sa većinom srpskog stanovništva na sjeveru Kosova. Centralni regionalni akter krize je državni i partijski apparatus moći zvaničnog Beograda, a trenutno zaštitno lice joj je Aleksandar Vučić.

U posljednjoj dekadi burnih globalnih transformacija vladajućih paradigma Srbija je u svom susjedstvu uspjela (re)kreirati čitav niz starih naslijedenih i novih konflikata, kriznih procesa i političkih frontova na kojima izgrađuje svoju poziciju lidera i glavnog remetioca u regionu. Između dva za Srbiju važna događaja – ruske agresije na Ukrajinu i aneksije Krima 2014. godine i američkog povlačenja iz Afganistana 2021. godine – napetosti i antagonizmi oko "(veliko)srpskog pitanja" u regionu rasli su geometrijskom progresijom, kao i samopouzdanje i vojni potencijali Srbije. I to ne bez razumijevanja i tolerancije Evropske unije (u daljem tekstu: EU) i pojedinih evropskih država (napose Njemačke).

Nabranjanje lokalnih i regionalnih incidenata, provokacija, kampanja nasilja i zastrašivanja te demonstracija sile i velikodržavlja, ali i "benignih" političkih performansa, ekonomskih i kultur-političkih

projekata zvaničnog Beograda ili RS-a zahtjevalo bi stotine strana. Suština održavanja stalnih tenzija jeste u održavanju nereformisanog prisustva i uticaja Srbije u postjugoslovenskim državama, ograničavanju njihove suverenosti i kontroli političkih i vojnih eskalacija u regionu.

Može li prisustvo zvaničnog Beograda u regionu biti "benigno" i ako može – kako?

Ono čemu svjedoči okruženje Srbije daleko je od benignog, jer stremi blokadama i dezintegracijama ključnih sigurnosnih i političkih institucija susjednih zemalja i podčinjanju njihovog identitarnog narativa, državnog aparата i suverenosti interesima Srbije.

HIBRIDNE KAMPAJNE I BLOKADE

Od opštih izbora 2018. godine do danas član Predsjedništva BiH Milorad Dodik, uz podršku opozicionih političkih aktera u RS-u i mentorisanje zvanične Moskve, okrestrirao je tri blokade rada državnih institucija. Posljednja, kojoj je povod bio krivično sankcionisanje negiranja genocida u Srebrenici, već se razvila u svojevrsno samovlašće entitetskih institucija, slično referendumskom incidentu (2016) tokom kojeg su institucije RS-a usvajale odluke izvan pravnog sistema države i praktikovale *de facto* čin samoopredjeljenja.

Trenutna blokada državnih tijela praćena je odlukama entitetske skupštine da entitetskim zakonom proglaše ništavni zakon državnog nivoa iako je isti donesen od instance koja za to ima potpuni ustavni legitimitet i mandat. Ovdje je riječ o uzurpaciji zakonodavnih ovlašćenja države i donošenju entitetског propisa izvan pravnog sistema države od nižeg, nedržavnog nivoa vlasti.

Ova blokada ima potencijal da eskalira ili u novu daleko ozbiljniju referendumsku krizu ili u proces izlaska iz pravnog sistema BiH unilateralnim raskidanjem svih ili pojedinih ustavnopravnih veza entiteta (pravosuđe, odbrana, vanjski poslovi, moneta itd.) sa jedinstvenim političkim i pravnim poretkom države. Oba scenarija mogu da vode krizu ka promjeni faktičkog stanja na terenu, novoj realnosti i secesiji, za koju niko u i van BiH ne može garantovati kako i sa kojim posljedicama će se završiti.

Scenarij izlaska iz pravnog sistema BiH, da bi bio uspješan, mora biti praćen adekvatnim vojnim potencijalom i eskalacijama koje bi osigurale primjenu novih zakona (npr. uspostavljanje novih oružanih snaga, nove monete, kontrole granice i prijelaza itd.). i odvratile ili blokirale državne institucije i međunarodni faktor da restauriraju državni poredak i integritet zemlje. A tu već govorimo o oružanoj pobuni.

Baš zbog ovog aspekta, nedavno otkazivanje ili odlaganje vojne vježbe Oružanih snaga BiH i Vojske Srbije možemo gledati kao preventivnu mjeru, jer svako prisustvo oružanih snaga i sigurnosnih struktura Srbije na teritoriji BiH u uslovima podrivanja njezinog državnog aparата može prerasti u vojnu provokaciju, eskalaciju i pobunu ispod čijeg kišobrana će se odvijati secesija.

Hibridno djelovanje osovine Moskva – Beograd – Banja Luka nije jenjavalo ni tokom pandemije.

U aprilu 2020. godine pod krinkom humanitarne pomoći u borbi protiv pandemije iz Rusije je preko Beograda u Banju Luku sletio ruski avion kojim je prevezena ruska vojnomedicinska formacija sa opremom za dezinfekciju. Let je imao dozvole ministarstava vanjskih poslova i sigurnosti, ali ne i odbrane, jer nadležne institucije nisu znale za vojnu prirodu tereta koja je obznanjena tek po slijetanju.

Neposredno pred izbijanje pandemije, zvanično Beograd, SPC i njima lojalne unionističke političke snage, u Crnoj Gori su, uz podršku Kremlja,inicirali i uspješno upravljali eskalacijom tenzija čiji je povod bilo usvajanje novog Zakona o slobodi vjeroispovijesti u decembru 2019. godine.

Od SPC-a i zvaničnog Beograda organizovani su prosrpski protesti širom Crne Gore, koji, uz kraće prekide, nisu jenjavali do avgustovskih izbora. Orkestriran je *full-scale* anticrnogorski i antiindepen-distički info-propagandni rat u kojem je učestvovalo više od 50 srpskih nacionalnih i lokalnih državnih, provladinih i medija pod kontrolom SPC-a.

Ovo grubo miješanje Srbije u izborni proces države članice NATO saveza rezultiralo je izbornom pobjedom partija sa prosrpskom, proruskom i anti-NATO

agendom, te potpunom obavještajnom i kadrovskom kontrolom države Srbije nad vladom i vojno-sigurnosnim aparatom Crne Gore. Da absurd bude veći, protesti su ili otvoreno podržani kao antikorupcijski ili ignorisani kao sigurnosni izazov od kompletнog zapadnog diplomatskog kora u Podgorici.

Ovaj kroki destabilizacijskih napora "srpskog sveta" ukazuje na nesporan i zavidan potencijal i apetit države Srbije i njenih etnopolitičkih tvorevina da osmišljavaju i upravljaju eskalacijama i hibridnim operacijama. U pitanju nisu izolovani i slučajni incidenti.

Većim (ključnim) dijelom nije riječ o spontanim unutrašnjim *grass-root* i društveno-političkim pokretima. Glavni idejni tok procesa je uvezen i kontrolisan od Srbije i Rusije ili kao metod zastrašivanja i pritiska na funkcionisanje državnog aparatura, ili kao metod preuzimanja indirektne kontrole nad državnim aparatusom i resursima susjeda, ili kao metod blokiranja, podrivanja, onesposobljavanja ili dezintegriranja institucija, ili kao metod diskreditacije država i njihovih institucija na regionalnoj i međunarodnoj sceni.

POTENCIJAL I SMJELOST "SRPSKOG SVETA" ZA VOJNU ESKALACIJU

Nedavna demonstracija vojne sile na sjeveru Kosova ali i na Cetinju ukazuje na to da zvanični Beograd već neko vrijeme raspolaže i potencijalom i apetitom da provodi ne samo političku već i vojnu (i sigurnosnu) eskalaciju kao metod pritiska i destabilizacije susjednih država.

Sve masovnije i kompleksnije vojne vježbe, pogotovo sa oružanim snagama Rusije, i gotovo isključivi vanjskopolitički i vojnotehnički oslonac na Rusiju postojali su i prije kao vid demonstracije vojne (nad) moći Srbije u regionu. Ali recentni događaji na sjeveru Kosova – podizanje borbene gotovosti vojske, gomilanje trupa za brza dejstva u blizinu granice, provokativni naleti vojnih letjelica, sve to na liniji doticaja sa misijama UN-a i NATO saveza na Kosovu, ma šta god mi o tome mislili, podižu ljestvicu i govore o jednom novom samopouzdanju zvaničnog Beograda.

Ne može se zanijekati postojanje doze teatralnosti i iracionalnosti u reakcijama Srbije na naizgled benigna pitanja, kao ni da bi ovaj vojni spektakl mogao imati pozitivan uticaj na izborni rejting Vučićevog SNS-a, ali to je samo prvi utisak. Tih dana rizik od dalje vojne eskalacije, oružanih incidenata i ljudskih žrtava je bio stvaran i veliki. Spremnost zvaničnog Beograda da se upusti u taj rizik bez velikog straha od posljedica ili sankcija govori da je Srbija pod Vučićem stekla ozbiljan apetit za rizikom i postala rezistentnija.

Spremnost da rizikuje u odnosima sa NATO-om i SAD-om govori i da je Srbija pod Vučićem konačno odabrala stranu. Ni prije incidenata na sjeveru Kosova niko ozbiljan nije smatrao da je izdeklamovana "neutralnost" Srbije kredibilan pa i ozbiljan koncept.

Profesor Edward Joseph u nedavnom intervjuu je konstatovao da Srbija nikada nije jasno predočila da li je na Zapadu ili Istoku, te da Srbija nije ne-svrstana, da sjedi na dvije stolice, ruskoj i kineskoj. On tačno izoluje poznati problem regionala: "... na Zapadnom Balkanu samo jedna zemlja ne prihvata zapadni poredak. Reč je o Srbiji i njenim povernicima u Republici Srpskoj, zatim Srpskoj listi na Kosovu i tako dalje".¹

Profesor Daniel Serwer je u nedavnom autorskom tekstu pozvao Vašington i Brisel na buđenje, nagašavajući da je Srbija bez prave demokratske alternative i opozicije "izgubljena za svjet liberalnih demokratija dok god je ovakav Vučić predsjednik".²

Srbija i Rusija neće prezati od novih vojnih eskalacija i zveckanja oružjem, pa ni od orkestracije graničnih incidenata, pobunjeničkih aktivnosti i secesije u susjednim državama, kako bi sprječile ustavne reforme i ulazak BiH u NATO, ili gubitak kontrole nad Vladom Crne Gore, ili uspostavljanje državnog suvereniteta Kosova u četiri opštine na sjeveru.

Srbija se zajedno sa "srpskim svetom" pozicionirala kao ključna rusko-kineska platforma u strateški važnom prostoru zaleda crnomorskog bazena. S tim u vezi treba primijetiti da Srbija u svoj vanjskopolitički odnos prema regionu sve više unosi i adaptira ruski pristup svom okruženju.

Kao ni Rusija nad postsovjetskim, ni Srbija se nije odrekla uticaja nad postjugoslovenskim državama. Brutalnost sa kojom Rusija tretira bivše sovjetske republike koje smatra svojom ekskluzivnom zonom podsjeća na žestinu kojom se Srbija posljednjih 30 godina obračunava sa postjugoslovenskim zemljama sa čijom nezavisnošću se nikada nije pomirila i čije dijelove smatra svojom eksteritorijalnom teritorijom.

NARASLO SAMOPOUZDANJE I NOVO NAORUŽANJE

Činjenica je da se Srbija u regionalnim odnosima sve više oslanja na projekciju sile i da je ona danas najmodernije i najmasovnije naoružana postjugoslovenska država.

U protekle četiri godine skromna i prezadužena ekonomija, jedna od najsromišnijih zemalja na evropskoj periferiji, potrošila je više od pet milijardi USD za vojne rashode, naoružavanje i modernizaciju vojske i policije i vojne vježbe. Samo u ovoj godini ukupni rashodi za odbranu se procjenjuju na 1,5 milijardi USD.³ I po učestalosti i masovnosti vojnih i pokazno-taktičkih vježbi, parada i javnog izlaganja naoružanja Srbija je lider u regionu.⁴ Sam kult ličnosti predsjednika Vučića najvećim dijelom se upravo gradi na poistovjećivanju njegovog lika sa jačanjem odbrambenih i vojnih potencijala Srbije.

Srbija je za kratko vrijeme, a pogotovo tokom dvije pandemijske godine, izgradila pristojan stepen vojne nedodirljivosti. Za tu nedodirljivost ključne su bile isporuke ruskog PVO sistema Pancir S1E i isporuka kineskog PVO sistema srednjeg dometa FK-3, koja još traje.

Veza između naraslog samopouzdanja Srbije u regionu i njenog novog vojnog arsenala ne može se negirati niti ignorisati. Vojni arsenal je značajno podigao prag tolerancije Srbije i "srpskog sveta" na rizik. Zajedno sa ruskom ratobornošću u crnomorskom bazenu ovo pruža zvaničnom Beogradu veći prostor za rizikovanje, prijetnju vojnom silom i ucjenjivanja u međunarodnim odnosima.

Nasuprot vojnom jačanju Srbije stoji porast siromaštva, oligarhična ekonomija, demografski egzodus mlađih i obrazovanih, odsustvo sposobne liberalne i katarzične političke alternative, utrkivanja opozicionih partija u kleronacionalizmu, radikalizmu i proruskom sentimentu sa vladajućim, kontrola nad medijima, te apatija i apstinencija značajnog biračkog korpusa u Srbiji.

I lice i naličje naraslog samopouzdanja Srbije jeste brutalna i ideoški sveobuhvatna radikalizacija srbijanskog društva, ali i bosanskih, crnogorskih i kosovskih Srba. Režim kreira dominantne predstave javnog mnijenja o Kosovu kao "lažnoj državi", BiH kao "nemogućoj državi" i Crnoj Gori kao "srpskoj Sparti", o "ugroženosti" Srba i SPC-a u okruženju, "zločinima koji se pripremaju protiv Srba", "rušenju entiteta RS", pa i o "izglednoj vojnoj invaziji Kosova" na Srbiju.

Javnost se antagonizira i priprema da olako pristane na upotrebu novog naoružanja radi "odbrane" Srba u susjedstvu. Prvi put od ratova 1990-ih u Srbiji je postignut visok stepen političke i društvene sabornosti, a institucije su ekstrahovane i stopljene sa partijsko-privatnom oligarhijskom himerom. Prije ili kasnije monolit država-crkva-partija-kult ličnosti može početi zapadati sve dublje u spiralu iracionalnosti, paranoje i mitomanije, koja može dovesti do tragično pogrešnih procjena i odsustva kakve takve racionalnosti korištenja vojnog arsenala Srbije. Srbija nije Rusija Balkana i nema uslova i kapaciteta da racionalno i temeljito izračunava šanse za uspjeh i moguće posljedice političkih ili vojnih eskalacija prije nego što povuče potez. To bi mogao biti recept za oružani sukob.

Vrlo je malo poluga uticaja i pritisaka na Srbiju ostalo zapadnim adresama, i oni se polako svode na inerciju geografije kao geopolitičke sudbine Srbije, na vojnu opciju i na ekonomsku izolaciju Srbije.

U svom intervjuu spomenuti profesor Joseph navodi tri teme koje mogu poslužiti kao poluge uticaja i pritiska na Srbiju: geopolitičku nemogućnost Srbije da postane Bjelorusija Balkana, nemogućnost da Srbija kategorički odbaci članstvo u EU i partnerstvo sa NATO savezom i ukidanje ekonomskih i političkih benefita Srbiji od EU.⁵

Stabilnost i mir na Balkanu zavisiće od toga da li će EU i SAD biti dovoljno mudri, jedinstveni i fokusirani da u sljedeće dvije godine primijene odlučno vojno odvraćanje i šire ekonomske i političke sankcije prema Srbiji, RS-u te pojedinim akterima u Crnoj Gori i na sjeveru Kosova. ■

***Srđan Šušnica** je kulturolog i publicista iz Banje Luke. Diplomirani je pravnik, a magistrirao je na Fakultetu za društvene znanosti Sveučilišta u Ljubljani na programu kulturologije. Bavi se kulturološkim istraživanjima bosanskih i balkanskih tema, pisanjem i društvenim aktivizmom okrenutim protiv kulture zaborava, povijesnog revisionizma, nacionalizma i fašizma.

BILJEŠKE

- 1 <https://www.slobodnaevropa.org/a/joseph-intervju-srbija-vucic/31486546.html>
- 2 <https://www.peacefare.net/2021/10/06/no-one-should-be-fooled-serbia-is-lost-for-now/>
- 3 <https://www.aljazeera.com/news/2021/10/6/the-situation-is-dangerous>
- 4 <https://www.balkansec.net/post/munjeviti-udar-2021-srbija-prednja%C4%8Di-po-velikim-nacionalnim-ve%C5%BEabama>
- 5 <https://www.slobodnaevropa.org/a/joseph-intervju-srbija-vucic/31486546.html>

Bojim se slijepih ulica koje i dalje zatvaraju muslimanske umove

Mustafa Akyol je viši saradnik na Cato institutu, a središnji interes njegovog istraživanja su islam i modernost. Od 2013. godine redovni je kolumnista The New York Timesa, gdje piše o religiji i politici u muslimanskom svijetu. Ranije ove godine britanski magazin Prospect ga je uvrstio među prvih 50 mislilaca u svijetu. Njegove skorašnje knjige Ponovno otvaranje muslimanskih umova: Povratak razumu, slobodi i toleranciji (St. Martin's Press, New York, 2021) i Zašto, kao musliman, branim slobodu (Cato Institute, Washington, D.C., 2021) globalno su dobile zapažene prikaze od učenjaka koji proučavaju savremene odnose između islama i Zapada

Amila Buturović *

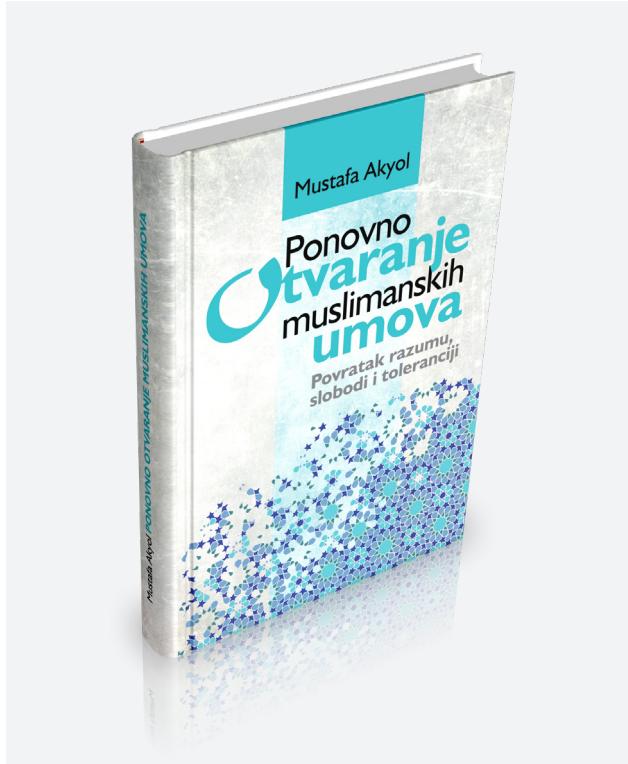
Atlantska inicijativa: Vaša skorašnja knjiga *Ponovno otvaranje muslimanskih umova* dobila je pohvale jer muslimani nudi priliku da preispitaju svoju historijsku tradiciju i da je integriraju u svoj sadašnji svjetosazor. Šta Vas je motiviralo da pišete o ovoj temi, i koga ste imali na umu kao svoju ciljanu publiku?

Mustafa Akyol: Hvala Vam. Šta me je motiviralo da pišem o ovoj temi? Mogu reći da je to moja ljubav prema i moje pripadanje islamu – zajedno s rastućim razočarenjem stanjem stvari u savremenom muslimanskom svijetu. Od svojih fakultetskih godina bio sam uključen u ono što možete općenito nazvati islamski pokret, strastveno proučavajući Kur'an i široku islamsku tradiciju, najprije s jednom veoma apologetičkom motivacijom. A onda, kao novinar i kolumnista, također sam sagledavao autokratske režime, militantne grupe, ili licemjerne vođe koji rade uistinu neetičke stvari uime moje religije. Rezultat je dugogodišnja unutarnja potraga i intelektualno propitivanje koje me je konačno dovelo do toga da napišem *Ponovno otvaranje muslimanskih umova*. Također sam mnogo naučio od savremenih

MUSTAFА AKYOL

(PHOTO: ZAHVALNOŠĆУ AUTORA)

NASLOVNICA NOVE AKYOLOVE KNJIGE NA BOSANSKOM JEZIKU, BUYBOOK SARAJEVO

muslimanskih akademika koji razmišljaju o istim pitanjima, učinivši neke njihove ključne uvide pristupačnim laičkoj publici. Moja ciljana publika? Naravno, kolege muslimani, posebno oni koji se bore da shvate svoju religijsku tradiciju u modernom svijetu. Ali dobrodošli su i nemuslimani koji žele steći jedan korektni uvid u islamsku misao i sve njene nijanse.

RAZLIKA IZMEĐU "RELIGIJSKOG" I "HISTORIJSKOG" U ISLAMU

AI: Vaš naslov sugerira nastojanje ka vraćanju na nešto što je nekada bilo, ali sada više nije dostupno, to jest otvoreni um. Ovo je uobičajena tema kada se opisuje navodna kriza muslimanskog svijeta u modernim vremenima, ali ta tema se kritikuje kao forsiranje autorove pozicije umjesto odgovora na općenite stavove i stvarnost. Kako biste odgovorili na takvu kritiku?

Akyol: Pa, ako je ta uobičajena tema ona koja sugerira da su muslimani u prošlosti, u nekom trenutku, imali sve odgovore koje trebamo za naša pitanja danas, onda to zaista nije ono što ja tvrdim. Ali doista tvrdim da je postojalo jedno više "univerzalističko"

doba u islamskoj misli. Samo pogledajte Bagdad iz devetog stoljeća i vidjet ćete kako su muslimani s velikom intelektualnom znatiteljom izučavali Aristotela, Platona ili Galena – a nisu osuđivali ove grčke filozofe kao kafire ili "nevjernike" čije su ideje bezvrijedne. Ali danas, pokušajte sugerirati da bi muslimani mogli uzeti neke ideje od Johna Lockea ili Karla Poperra, i nećete dobiti veoma tople odgovore iz strogih krugova. Nije ni čudo da oni smatraju ranije bavljenje grčkom filozofijom kao jednu devijaciju koja je na svu sreću potisnuta.

Kao što tvrdim u svojoj knjizi, jedan skučeni svjetonazor postepeno je zavladao islamskim mišljenjem nakon jedanaestog stoljeća jer smo mi muslimani počeli vjerovati da je sva mudrost koja nam je potrebna u našim religijskim tekstovima – Kur'anu, hadisu, islamskoj tradiciji. Dok nas upravo ti tekstovi, posebno Kur'an, potiču da se bavimo intelektualnim postignućima cijelog čovječanstva, kao što nam je to Ibn Rušd, vjerovatno posljednji univerzalni mislilac u srednjovjekovnom islamu, pokušavao kazati. Međutim, Ibn Rušd je bio osuđen zbog hereze, a njegovi filozofski spisi su javno spaljeni u Kordobi. Stoga je prilično znakovito da danas čitamo neke njegove spise zahvaljujući prijevodima s latinskog i hebrejskog, koji su se pokazali prilično utjecajnim među kršćanima i židovima, dok su arapski originali izgubljeni.

AI: S pravom ističete da je raznolikost u islamskoj tradiciji imala snažan, vertikalni osjećaj hijerarhije. Kako se jedna takva dugogodišnja organizacija raznolikosti može preuređiti za savremene potrebe?

Akyol: Ključna stvar kod ove i mnogih drugih stvari jeste razlikovanje "religijskog" od "istorijskog". Da, kao što s pravom ističete, srednjovjekovno islamsko društvo je bilo hijerarhijsko: muškarci su bili iznad žena; muslimani su bili iznad nemuslimana, slobodni ljudi su bili iznad robova. Ali, po mom mišljenju, ova hijerarhija nije bila rezultat islama kao božanske objave, već islamske civilizacije kao uglavnom ljudskog poduhvata, koja je uključila mnoge već postojeće kulture i norme. Nije ni čudo što ni srednjovjekovna kršćanska civilizacija nije imala osjećaj jednakih prava za sva ljudska bića. Zapravo, srednjovjekovna kršćanska civilizacija je bila samo manje tolerantna od islama, i zbog toga su židovi

stalno bježali iz Evrope u islamske zemlje, kao što je Osmanska Carevina.

Ropstvo je posebno tema koja otvara oči u ovoj priči, o čemu raspravljam u svojoj knjizi. Danas većina muslimana ne može povezati ovu ugnjetavačku i nepravednu instituciju s islamom. Ali sve do devetnaestog stoljeća ropstvo je bilo opravdavano na temelju islamskog zakona – šerijata – i bilo je rasprostranjeno u muslimanskom svijetu. Konkubine, zarobljene u napadima, bile su prodavane na pijacama roblja u Istanbulu ili Kairu. Da li je ovo bilo "religijsko" ili "istorijsko"? Ja vjerujem da je potonje. I vjerujem da ako smo mi muslimani bili u stanju iskorijeniti ropstvo, unatoč njegovim opravdavanjima u našoj tradiciji, možemo napraviti isti korak da iskorijenimo druga ugnjetavačka tumačenja šerijata – o ženama, manjinama, i onima koji se smatraju "hereticima".

SLJEPE ULICE KOJE I DALJE ZATVARAJU MUSLIMANSKE UMOVE

AI: Muslimani se često žale da se od njih traži da riješe trenutno stanje kroz prizmu zapadnog iskustva. Pozivi na islamsku reformaciju su osporavani, uključujući i od Vas, prije nekoliko godina. Kako poziv na prosvjetiteljstvo koji upućujete u ovoj knjizi može izbjegići takve reakcije? Šta će uvjeriti muslimane da se od njih ponovo ne traži da žive u skladu sa zapadnim naslijedjem?

Akyol: Hvala Vam što ste me podsjetili na moj članak u *The Atlanticu*, gdje sam doista rekao: "Islam ne treba reformaciju" – reformaciju poput protestantizma, koja je ciljala na katoličku hegemoniju ili kršćanstvo, što je problem koji mi nikada nismo imali u islamu.

Dočim, u istom članku sam rekao: "Islamu je potrebno prosvjetiteljstvo." ("Ne Luther, već John Locke.") Jer ključni problem koji su rani prosvjetiteljski mislioci u Evropi podvrgnuli izazovu bio je nasilje, prisila i netrpljivost uime kršćanstva, što su upravo isti problemi koje danas imamo u nekim tumačenjima islama.

Ali zašto raspravljamo o "zapadnim iskustvima"? Pa dobro, zašto raspravljamo o demokraciji? I to nam je također stiglo sa Zapada. Čak je i ukidanje ropstva, koje sam upravo spomenuo, ideja koja nam je došla sa Zapada. Ovo ne znači da je Zapad divno mjesto

puno blaženih ljudi. Nacizam, fašizam i komunizam su također bile zapadne ideje, a kolonijalizam i imperijalizam zapadnih sila zasluzuju svaku osudu. Ali historijska je činjenica da su neke ideje i norme koje su unaprijedile ljudski rod u nekoliko proteklih stoljeća – univerzalna ljudska prava, ustavna vladavina, sloboda govora, sloboda religije – procvjetele na Zapadu. Ovo je bilo očito velikim osmanskim islamskim liberalima iz devetnaestog stoljeća – kao što su Namik Kemal ili Hajreddin et-Tunisi – koji su se divili zapadnim slobodama i nastojali ih pomiriti sa islamom. Reakcionarni talasi koji su došli kasnije – "islamizam", općenito govoreći, pa čak i kasniji kulturološki relativizam – slijede su ulice, bojim se, koje i dalje "zatvaraju muslimanske umove".

AI: Nedavno ste prokomentirali da se muslimani nalaze u svom "mračnom dobu koje sami moraju nadrasti". Međutim, mnogi muslimani bi se ogradiili od ove izjave na osnovu toga što su moderni i progresivni, dok bi mnogi drugi to pravdali na temelju toga što su se vratili pravom islamu, slobodnom od izvanjskih utjecaja. Poput Vas, i oni također gledaju u prošlost, ali iz drugačijeg ugla. Kako biste uskladili takve zagonetke?

Akyol: Pod terminom "mračno doba" nisam imao namjeru definirati svakog pojedinačnog muslimana – pa čak ni svako većinsko muslimansko društvo – već sveukupnu situaciju u islamskom svijetu. Danas, da budemo iskreni, mi smo jedina velika religija čiji autoritarni lideri mogu opravdavati progon ili čak pogubljenje ljudi samo zbog njihovih vjerovanja i ideja – zbog toga što su "otpadnici" ili "heretici". Mi smo također jedina velika religija koja ima "religijsku policiju", koja nameće pobožnost, ili diktatore koji pronalaze opravdanje kod klerika koji propovijedaju "pokornost vladaru".

Ako pogledate u mračno doba kršćanstva, kao što je bilo šesnaesto stoljeće, vidjet ćete tu slične nevolje, samo još zlobnije: decenijama i decenijama katolici i protestanti su ubijali jedni druge u sektaškim ratovima, odrubljivali su glave "hereticima" ili ih čak žive spaljivali, a absolutistički monarsi su vladali tvrdeći da posjeduju "božanska prava kraljeva". Stvari su se počele mijenjati nabolje tek kada su neki kršćani počeli priznavati da postoje problemi u postojećim religijskim doktrinama i kada su artikulirali nove ideje slobode i tolerancije.

UNIVERZALNE ETIČKE VRIJEDNOSTI I ISLAM

AI: Aziz al-Azme je jednom izjavio da ne postoji jedan islamski *ummeh*, već da postoji onoliko *ummeta* koliko i okolnosti koje ih održavaju. On je radikalno osporavao svaku ideju o uniformnosti i jedinstvu, implicirajući da postoji i da treba postojati nešto za svakoga. Kako biste Vi pozicionirali svoju knjigu kada govorimo o pitanjima jedinstva i različitosti?

Akyol: Složio bih se da postoje mnogi *ummeti* unutar *ummeta* – ovo je historijska činjenica. Međutim, da li ovu historijsku činjenicu cijene naše religijske doktrine? To je pitanje koje propitujem u posljednjem poglavljtu svoje knjige koje je naslovljeno "Teologija tolerancije", gdje pokazujem da u islamskoj tradiciji postoje korijeni i tolerancije i netolerancije. Ovo posljednje odražava mit da će se *ummeh* podijeliti na 73 sekte i da će samo jedna biti spašena – pri čemu svaka sekta samodopadno tvrdi da je ona ta jedinstvena "spašena sekta". (Ovo se temelji na jednom prenesenom hadisu za koji smatram da je vrlo sumnjiv jer se suprotstavlja ekumenizmu Kur'ana, koji obećava spasenje čak i židovima i kršćanima.)

S druge strane, tolerantnu struju najbolje predstavlja rana teologija murdžija ili "onih koji odgađaju". Oni su tako nazvani zato što su "odgađali" presudu o suvjernicima muslimanima za život poslije smrti, koju će dati Bog. Imam Ebu Hanife, osnivač hanefijske pravne škole, dijelio je mnoge njihove stavove i uveo ih je u glavni tok sunnijskog islama. Hanefije su također razvili lijep izraz "Ehlū-l-Kibla" ili "sljedbenici Kible", odnosno "ljudi koji se u molitvama okreću prema Mekii" kao univerzalan krovni izraz za sve muslimane, bez osuđivanja bilo koga. Te osnove za unutarmuslimansku toleranciju, koje istražujem u svojoj knjizi, dragocjene su i danas ih treba ponovno oživjeti.

AI: Vratimo se na pitanje prosvjetiteljstva. Islamska teološka i intelektualna tradicija naglašavaju različite stupnjeve intelekta od veoma ranog perioda, od onih koji mogu shvatiti materijalne istine do onih koji se mogu upustiti u nematerijalne, nevidljive i više istine. Ovo se uvjerljivo dosta razlikuje od toga kako prosvjetiteljstvo pozicionira razum kao pokretački princip nauke, znanja i modernosti. Dakle, kako se termin prosvjetiteljstvo

može primijeniti na muslimansku potragu, ako on potječe iz različitih asocijacija?

Akyol: Jednako kao što nema monolitnog islama, nema ni monolitnog prosvjetiteljstva. Postojala je jedna struja u njemu, najsnažnija u Francuskoj, koja je gotovo obogotvorila ljudski razum i postala sumnjičava, ako ne i neprijateljska prema religiji. To zasigurno nije vrsta prosvjetiteljstva kojoj se ja divim. Divim se onome što historičar David Sorkin naziva "religijsko prosvjetiteljstvo", koje je pomirilo protestantizam, židovske i kršćanske doktrine sa slobodom i tolerancijom.

A što se tiče značenja razuma, evo na što mislim: čak će vam i najtvrdokorniji selefija reći da islam cjeni razum, jer vam je potreban *fehm* ili "razumijevanje" da biste čitali i razumjeli religijske tekstove. Ali ovdje postoji jedno dublje pitanje: Može li ljudski razum, čak i bez religijskih tekstova, razaznati moralne vrijednosti i izgraditi etičke sisteme? Ja vjerujem da može, a to je zbog toga što je Bog dao čovječanstvu njegovu "takva" ili savjest, kao što nam to Kur'an govori. Stoga možemo prihvatići da postoje univerzalne etičke vrijednosti koje mi muslimani možemo dijeliti s cijelim čovječanstvom, umjesto da mislimo kako ne postoji etička istina izvan islama.

TALIBANI I PRISILJAVAĆUĆA TUMAČENJA ISLAMA

AI: Važnost slobode dominira drugim dijelom Vaše knjige. Kako i zašto muslimani mogu danas uskladiti učenja i tradicionalne koncepte islama s vrijednostima ljudskih prava, emancipacije žena, prava manjina i u smislu etničke pripadnosti i seksualne orijentacije, slobode religijskog izbora...?

Akyol: E sad, da bih odgovorio na to pitanje, moram reći: Molim Vas pročitatje moju knjigu. Ali evo šta mogu kazati u najkraćem: Ja vjerujem da sve ove vrijednosti imaju svoje korijene u Kur'anu. Upravo je Kur'an taj koji je proglašio da "nema prisile u vjeri" ili "vama vaša vjera, a meni moja", ili u više navrata zaštitio žene od patrijarhalnih tradicija arapskog društva iz sedmog stoljeća. Međutim, te "korijene" do zrelosti nije razvila islamska tradicija – umjesto toga, oni su često bili zanemarivani. Prilično je izvanredno da je mainstream sunnijska jurisprudencija smatrala kur'anske ajete o religijskoj slobodi kao "dokinute" kasnijim ajetima koji zapovijedaju

rat protiv mnogobožaca, zanemarujući da je ovaj rat bio uzrokovani mnogobožačkim ugnjetavanjem i agresijom na prvom mjestu.

Dakle, ja vjerujem da danas možemo pomiriti islam i ljudska prava ponovno oživljavajući duh "dokinutih" ajeta Kur'ana, čitajući Kur'an i Sunnet Poslanika u njihovom historijskom kontekstu, sagledavajući tradiciju s poštovanjem ali i kritičkim gledištem, kao i otvorenosću prema etičkim postignućima cijelog čovječanstva.

AI: Jesu li Vas posljednja dešavanja u Afganistanu potaknula da preispitate svoje nezadovoljstvo o "zatvaranju" muslimanskih umova? Da li je mogće govoriti o ovom "zatvaranju" bez osvrтанja na zapadne doprinose tome?

Akyol: Posljednja dešavanja u Afganistanu – to jest, drugi dolazak na vlast talibana – učinili su me još više uvjerenim u potrebu nastojanja ka "ponovnom otvaranju muslimanskih umova". Jer talibani su jedan od savršenih primjera tog "prisiljavajućeg" tumačenja islama koji ja kritikujem, a Afganistan će s tim imati još jedan eksperiment.

Da li je Zapad dao "doprinos" ovom problemu? Naravno, prvo s kolonijalizmom evropskih sila, a onda s militarizmom Sjedinjenih Država – za što je neopravdana okupacija Iraka najbolji primjer. Takve agresije su muslimanski svijet učinile razumljivo defanzivnijim, što je samo dodatno podstaknulo militantna tumačenja islama. Zbog toga ja pozivam na suzdržanju američku vanjsku politiku – uz neke izuzetke, kao što je američko vojno angažiranje na Balkanu tokom 1990-ih protiv srpske agresije, koje smatram opravdanim. U međuvremenu, također vjerujem da muslimanska društva imaju unutrašnje probleme koji su uzrokovani zapadnim kolonijalizmom i ne mogu biti prevaziđeni pukim antikolonijalnim držanjem.

AI: Nakon njihovog preuzimanja Afganistana, talibani su sve unervozili mogućnošću ponovnog uvođenja šerijata. Je li ovdje zabrinutost vezana za sami šerijat ili za njegovo talibansko tumačenje? Šta možemo očekivati, kao analitičari i zabrinuti autsajderi?

Akyol: Naravno, briga je oko talibanskog tumačenja šerijata – ali, da budem iskren, ono također nije

previše daleko od mainstream sunnijskih tumačenja šerijata. Nakon svega, talibani su ogrank deobanske tradicije indo-pakistanskog regiona, koja sama po sebi predstavlja strogu verziju hanefijske jurisprudencije. Zbog toga neke stvari koje će talibani vjerovatno učiniti – nametanje pokrivanja ženama, uspostavljanje religijske policije za discipliniranje društva, tjelesno kažnjavanje, jedan "emirat" u kojem nema mjesta za demokratsku opoziciju – mogu lahko biti utemeljene u tradicionalnim tekstovima sunnijske jurisprudencije. I zbog toga mi muslimani trebamo raspravljati ne samo o talibanima već i o širem problemu koji oni predstavljaju.

AI: Kako vidite svoj rad u odnosu na druge muslimanske pisce o takvim temama te njihove kolege nemuslimane? Ko Vas inspirira (a ko Vas frustrira) kao pisca?

Akyol: Ko me inspirira? Islamski liberali iz devetnaestog stoljeća kao što su Namik Kemal, Hajruddin et-Tunisi, ili Muhammed Abduhu. Kao i giganti iz dvadesetog stoljeća poput Fazlurrahmana Malika ili Alije Izetbegovića. Također, savremeni muslimanski učenjaci kao što su Khaled Abou Fadl, Ebrahim Moosa, Asma Afsaruddin i Asma Barlas. Nasuprot njima, oni koji me frustriraju su fanatični i netrpeljni glasovi u našem umjetu koji osuđuju svako novo tumačenje islama kao neznanje, herezu ili izdaju. Oni mogu iskreno vjerovati da služe našoj vjeri, dok ja mislim da joj čine štetu sprečavajući prijeko potrebne razgovore koje možemo voditi samo otvorenim umovima. ■

* **Amila Buturović** redovna je profesorica historije religije i kulture na Odjelu za humanističke nauke na Univerzitetu York u Torontu, sa specijalizacijom u oblasti islamistike. U Sarajevu je diplomirala na Odjelu za orientalistiku, a magistrirala i doktorirala na Institutu za islamistiku na McGill univerzitetu u Montrealu. Njen naučnoistraživački rad pokriva pitanja veze između kulture i religije, mističnih učenja, kulture smrti i prijenosa znanja. Među mnogobrojnim naučnim studijama, prijevoda i esejima, autorica je *Carved in Stone, Etched in Memory: Death, Tombstones and Commemoration in Bosnian Islam* (Ashgate/Routledge, 2016); *Stone Speaker: Medieval Tombs, Landscape and Bosnian Identity in the Poetry of Mak Dizdar* (Palgrave, 2002), studija koja je prevedena na bosanski-hrvatski pod naslovom *Kameni govornik* (Zagreb, 2018), zatim kourednica s Irvinom C. Schickom zbornika *Women in the Ottoman Balkans: Gender, Culture, History* (I. B. Tauris, 2008), te urednica posebnog izdanja kanadskog književnog lista *Descant* pod naslovom "Bosnia and Herzegovina: Between Loss and Recovery" (2013).

O slučaju Huseina Bilala Bosnića piše Vlado Azinović, profesor na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu i ekspert za prevenciju i borbu protiv terorizma i radikalizacije u nasilni ekstremizam

Husein Bilal Bosnić: čovjek i vrijeme

(FOTO: BALKANSKA ISTRAŽIVAČKA MREŽA BIRN BIH)

Vlado Azinović *

Početkom septembra 2021. godine, nakon odslužene sedmogodišnje kazne, iz Državnog zatvora u sarajevskom prigradskom naselju Vojkovići izašao je Husein Bilal Bosnić (1972), neformalni lider selefjske zajednice u Bosni i Hercegovini. Bosnić je liшен slobode u jesen 2014. godine u policijskoj operaciji kodnog naziva "Damask", zajedno s više osoba za koje se sumnjalo da su dio mreže za vrbovanje i slanje u Siriju i Irak državljanima Bosne i Hercegovine, koji su se potom, na stranim ratištima, priključivali militantnim selefjskim frakcijama uključenim u tamošnje sukobe. Posebnim rezolucijama Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda proglašilo je te formacije (al-Kaida, Islamska država u Siriji i Iraku i al-Nusra Front) terorističkim organizacijama.

Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine optužilo je Huseina Bosnića da je tokom 2013. i 2014. godine svojim

javnim nastupima i objavama na YouTube kanalima poticao i vrbovao sljedbenike na terorističke aktivnosti i da je organizirao terorističku skupinu. Nakon provedenog postupka Sud Bosne i Hercegovine 2015. godine proglašio ga je krivim po navodima iz optužnice i osudio na zatvorsku kaznu u trajanju od sedam godina. U naknadnom žalbenom postupku Sud je 2016. odbacio prigovore obrane i pravomoćnom odlukom potvrdio raniju presudu. Bosnić je najveći dio kazne odslužio u Kazneno-popravnom zavodu u Zenici, a posljednju godinu u Državnom zatvoru u Vojkovićima.¹

Kazna izrečena Huseinu Bosniću najviša je otkako se od 2015. godine pred Sudom BiH procesuiraju kaznena djela povezana s odlascima na strana ratišta. Inače, prosječna kazna izrečena u Bosni i Hercegovini za dvadesetak osoba koje su do sada pravomoćno presuđene po ovoj osnovi je 26 mjeseci (dvije godine i dva mjeseca) i najniža je u Europi.² Za razliku od

većine osuđenih u ovim predmetima, Bosnić nije boravio u Siriji u vrijeme sukoba u toj zemlji.

Izlazak Huseina Bosnića na slobodu potaknuo je očekivani ali kratkotrajan medijski interes, uglavnom usmjeren na spekulacije o tome čime bi se on mogao baviti po izlasku iz zatvora i kako bi se te aktivnosti mogle odraziti po sigurnost Bosne i Hercegovine.

Naravno, šta zbilja misli raditi i kako će provoditi vrijeme na slobodi u ovom trenutku pouzdano zna samo Husein Bosnić. Prije bilo kakvog razmatranja njegove buduće uloge čini se korisnim podsetiti na pojedinosti vezane uz ovaj slučaj, kao i na neke javnosti manje poznate detalje.

Huseina Bosnića se obično naziva neformalnim vodom selefiske zajednice u Bosni i Hercegovini. Takva je percepcija stvorena posebno nakon odlaška u Siriju Nusreta Imamovića, kojega se do tada smatralo neprikosnovenim liderom ove skupine sa sjedištem u Gornjoj Maoći.³ Uvjerenje o Bosnićevoj ulozi nije ojačavano samo unutar zajednice kojoj je pripadao. Predstavljalо ga se takvim i u javnom prostoru u Bosni i Hercegovini, gdje mu je, posebno u proljeće 2013. godine, omogućen pristup takozvanim prime-time televizijskim terminima u kojima se inače emitiraju najgledaniji programi.⁴ Bosnić je u to vrijeme bio i čest gost na sijelima i druženjima u bosanskohercegovačkoj dijaspori, osobito u zemljama njemačkog govornog područja, ali i u Italiji i Sloveniji. Javno dostupne snimke s tih druženja potvrđuju da, iako oskudnog formalnog i vjerskog obrazovanja, Husein Bosnić posjeduje izraženu socijalnu inteligenciju, osebujne komunikacijske vještine, duhovit je i zabavan. Gdje god je nastupao, privlačio je pažnju publike kojoj se obraćao i u njoj je nalazio odane sljedbenike.

Zanemari li se zabavljačka komponenta Bosnićevih javnih istupa, ozbiljnija analiza sadržaja njegovih nastupa dostupnih na YouTube kanalu ukazuje na to kako su, gotovo bez izuzetka, ta obraćanja u biti jednostrana, iskrivljena, neutemeljena ili svjesno izmanipulirana tumačenja prošlosti i sadašnjosti, međunarodne i domaće, koja tipski i apriorno prikazuju muslimane (u svijetu i BiH) kao žrtve stalnih ponuženja, zavjera, stradavanja i patnji, a koje im nanose pripadnici drugih religijskih ili etničkih

zajednica (tipski – šije, Židovi, kršćani, Srbi, Hrvati, Amerikanci itd.), i to samo zbog toga što su muslimani. Takve interpretacije ojačane su selektivnim, često izvan konteksta izabranim, citatima iz Kur'ana i sunneta (hadisa), čime se nastoji dati privid njihove teološke utemeljenosti. Istupi Huseina Bosnića često su bili obilježeni neprikrivenim govorom mržnje prema pojedincima i skupinama koji misle, osjećaju, govore, pišu i vjeruju drugačije ili se identificiraju s drugačijim kulturnim, civilizacijskim, moralnim i etičkim vrijednostima. Za takve osobe i zajednice Husein Bosnić je javno koristio derogativne termine – majmuni, svinje, kopilad, izdajnici itd.

Bosnić je u svojim predavanjima i hutbama uspostavljao idealizirani model bespogovorno odanog i istinskog vjernika kojime je Bog zadovoljan samo ako okonča život pogibijom na takozvanom božjem putu. Taj sveden, vrijednosno i spoznajno ograničen model idealnog vjernika kojem treba težiti Bosnić je nametao vrlo sugestivno, kroz seriju citata i interpretacija kur'anskih ajeta i hadisa koji su kod slušatelja stvarali dojam o teološkom imperativu bespogovorne individualne i kolektivne težnje takvom uzoru. U tom kontekstu posebno je značajna serija njegovih tumačenja bitaka iz vremena ranog islama kojima se tipično završavao najveći dio tih hutbi, a u kojima se sugerira kako je "pogibija na božjem putu" zapravo jedini pravi dokaz istinskog vjerništva:

"Ono što najviše razveseli Gospodara robova, Allaha, je kada njegov rob onako, bez pancira uleti medju nevjernike i bori se dok ne bude ubijen... Uzeo samo sablju, zavrnuo rukave, ušao među nevjerničku vojsku ubijao i bio ubijen ... Ubiti i biti ubijen – tako završavaju oni koji su pomogli ovu vjeru i koji su nam prenijeli ovu vjeru i s kojom vjerom se mi trebamo ponositi do sudnjeg dana. Molim Allaha Subhanahu Wa Ta'ala da Bedr i pouke s Bedra i ratovanje Rasulullah Sallallahu Alaihi Wasallam bude naša strategija i bude naš menhedž da znamo da je to ibadet Allaha Subhanahu Wa Ta'ala..."⁵

Znatan dio Bosnićevih nastupa tokom 2013. i 2014. godine, u isto vrijeme kada se pojavljivao kao gost-zvijezda popularnih bosanskohercegovačkih talk-show programa, bio je posvećen uzdizanju idealja "pravih mudžahida" i njihovoј žrtvi, odnosno pogibiji u ratu na božjem putu:

"Nema čovjeka koji nije čuo za mudžahide. Žalosno je samo što mi nismo sa njima, pa molimo Allaha dž.š. da nas proživi kao šehidima", poručivao je Bosnić.⁶ "Mladići u najboljim godinama se bore (u Siriji, op. autora). Brat Sarajlija pao kao šehid, a ne kao kukavica. Žrtvovao je svoj život na Allahovom putu jer islam mobiliše."⁷

"Ono što nas posebno raduje da je naš brat (Muaz Šabić, op. autora) poginuo (u Siriji, op. autora) okrenutog lica prema nevjernicima, izgovarajući najveće riječi istine, a to je da nema drugog boga do Allaha Subhanahu Wa Ta'ala, a da je Muhammed Sallalla-hu Alaihi Wasallam Allahov rob i poslanik... Molim Allaha Subhanahu Wa Ta'ala da mi iz ovoga primjera našega brata uzmem veliki ibret i da molimo da i naša smrt bude na šehadetu... da poginemo, a licem prema nevjernicima okrenuti. Takvi sinovi trebaju Bosni, takvi sinovi trebaju ummetu Muhameda alehi selama..."⁸

Kontinuiranom afirmacijom u svojim istupima ovakvog priželjkivanog modela idealnog vjernika Husein Bosnić je vrlo sugestivno djelovao na grupe i pojedince kojima se obraćao. Međutim, u svojoj zajednici on nije bio samo *daija* (onaj koji dostavlja islam, prakticira ga i podučava druge ovoj vjeri, op. autora), odnosno tumač božjih i Poslanikovih naloga i volje, nego njen autoritet s gotovo univerzalnim prerogativima – netko koga se sluša i slijedi i u drugim životnim situacijama i kome se neograničeno vjeruje, toliko da mu se nerijetko povjeravaju život i briga za zdravlje. U višestrukim ulogama, Bosnić je tako pripadnike svoje sljedbe "uvodio u islam", ali je isto tako "lječio" osobe narušenog mentalnog zdravlja, "odvukavao" od droge i alkohola, "vjenčavao i razvodio", te nudio skrbništva ženama koje su ostavljale muževe.⁹

Naknadan uvid u sastav kongregacija u Bosni i Hercegovini i dijaspori kojima se Bosnić obraćao ukazuje na iznadprosječno prisustvo psihički ranjivih, nestabilnih i povodljivih osoba, posebno adolescenata. Među njima je bilo ovisnika o narkoticima, povratnika u kriminal, intelektualno inferiornih, životno dezorientiranih, razočaranih i u vlastitim obiteljima stigmatiziranih mladih osoba.¹⁰ Neka rana istraživanja, na još uvijek nedovoljno relevantnom ali ipak indikativnom uzorku, ukazuju na moguće često prisustvo u ovoj grupaciji pasivno-ovisnog poremećaja ličnosti. Ukratko, mnogi Bosnićevi sljedbenici

imali su potrebu za mentorom koji bi ih izveo iz stanja za koje sami nisu bili u stanju naći rješenje. Većina ih ta stanja nije ni pripisivala moguće narušenom mentalnom zdravlju, nego tipično nekom vidu navodne opsjednutosti (džinima, šejtanima, urocima, sihrama) za koju se pomoći nije tražila kod kvalificiranih stručnjaka u centrima za mentalno zdravlje, nego kod "iscjelitelja" poput Huseina Bosnića. Takvi su "tretmani" bili intimniji i diskretniji, a u slučaju Bosnića dodatno prožeti uvjerenjem o božjem prisustvu.

Slijedeći jednu od glavnih propagandnih deviza ISIL-a, on je uvjeravao sljedbenike da nije važno kako su živjeli i šta su do sada bili. Jedino je važno kako će umrijeti:

"Djela se cijene po završetku. Ako skončaš kao musliman, sve će ti se uračunati. Ako skončaš kao nevjernik, sve će ti se poništiti. Čovjek radi za islam, živi po islamu i padne kao šehid. Mi molimo Allaha da nam smrt bude šehidska. I to je najbolji način umiranja. Oni koji su poginuli na Allahovom putu su živi i tek se sada raduju", poručivao je Bosnić.¹¹

Poslušnost prema autoritetu ukorijenjena je u većini ljudi kroz odgoj i usvojena kroz različita iskustva u porodici, u školi, na radnom mjestu, u zajednici i drugdje.¹² Cijeli niz opita iz socijalne psihologije pokazao je da su i mentalno zdrave osobe sklone slijediti upute i naredbe osobe od autoriteta, čak i ako to za posljedicu ima ozljedivanje ili smrt potpuno nepoznate i nedužne osobe. Zbog toga je potencijal za svjesnu i ciljanu manipulaciju psihički ranjivim, nestabilnim, marginaliziranim, otuđenim, slabo ili nikako obrazovanim i maloljetnim osobama gotovo neograničen. Sasvim je izvjesno da je svojom ulogom, ugledom i autoritetom, kroz seriju javnih istupa i personaliziranih kontakata s osobama iz svoje sljedbe, Husein Bosnić mogao značajno, pa i presudno utjecati na proces nastanka ili učvršćivanja odluka o raznim životnim izborima, uključujući i odlazak u ratove u Siriji i Iraku. Više desetaka takvih osoba, nakon jedne ili više interakcija s Huseinom Bosnićem, završilo je u Siriji. Neke su poginule, a neke su još u zatvorima i izbjegličkim kampovima na sjeveroistoku te zemlje i čekaju deportaciju u Bosnu i Hercegovinu.

Obrana Huseina Bosnića pokušala je prikazati sudski postupak u ovom slučaju kao suđenje vjerskim

uvjerenjima svoga branjenika. Objektivno, to nije bio slučaj. Bosnić je osuđen na sedam godina zatvora jer je, uz ostalo, otvoreno i javno poticao na priključenje terorističkim skupinama i na počinjenje nasilja. Ovo je važno napomenuti zbog relativizacije i apologije u dijelu javnosti inkriminacija koje su mu stavljene na teret, a koje se ne baziraju na činjenicama iz objektivne stvarnosti, nego na tipičnim konstruktima iz žrtvovničkog narativa čiji je i Bosnić bio istaknuti zagovornik.¹³

Tokom izdržavanja kazne Husein Bosnić je bio kooperativan i poslušno je izvršavao sve što se od njega tražilo. Nije stvarao probleme, a stekao je i zavidan broj poštovatelja, kako među osuđenicima s kojima je dolazio u dodir tako i među zatvorskim osobljem. Sasvim je moguće da će po izlasku iz zatvora, u mikrosvijetu iz kojega dolazi i koji ga slijedi, Husein Bosnić biti viđen kao osvijedočeni vođa koji je robovao zbog uvjerenja.¹⁴

Međutim, scena kojom je sve do hapšenja svojim narativima i komunikacijskim vještinama Husein Bosnić dominirao u proteklih se sedam godina značajno promijenila. Strukture kojima je pripadao i Bosnić, a koje su donedavno proizvodile i poticale militante narative, odbacile su mobilizirajući dio kojima se ohrabrilovalo nasilje. Čini se da je u tim krugovima prevladalo uvjerenje kako dinamika populacijskih i političkih procesa u Bosni i Hercegovini dugoročno pogoduje transformaciji znatnog dijela društva prema za njih priželjkivanim socijalnim i vrijednosnim modelima, bez potrebe da se oni nameću nasiljem, kao drugdje. To je jedan od glavnih razloga što se u posljednjih pet-šest godina, dok su svijet potresali ISIL-om motivirani ili potaknuti teroristički napadi, u Bosni i Hercegovini nije dogodio nijedan. Ovaj transformativni društveni napor zadaća je za više generacija, kroz duže vrijeme. Međutim, u toj postavci faktor vremena skoro da je nebitan u odnosu na važnost cilja koji treba postići. Suštinu tog pristupa možda najbolje odražava dijalog od prije dvadesetak godina čiji su glavni protagonisti bili jedan kanadski general i talibanski zapovjednik. Raspravljavajući o različitim vizijama što su ih o budućnosti Afganistana imale dvije strane, zagledan u sat na generalovoj ruci, taliban je rekao: "Vi nosite satove, ali vrijeme je na našoj strani." U vrijeme kada nastaje ovaj tekst, u kasno ljeto 2021. godine, izlišno je govoriti čiji je pristup u Afganistanu na kraju prevladao.

U Bosni i Hercegovini jedna od ključnih poluga tog postupnog socijalnog inženjeringu proaktivni je misionarski prozelitizam čiji su najistaknutiji protagonisti mlađi i karizmatični akteri koji na društvenim mrežama i u živim nastupima privlače pažnju i okupljaju više desetaka hiljada pratitelja. Većina tih novih autoriteta, koji u kontaktu sa svojim kongregacijama nerijetko oponašaju Bosnićev populizam zabavljačkog tipa, uzdržano je dočekala njegov izlazak iz zatvora. Nema sumnje da ga mnogi vide kao mogući izazov vlastitom autoritetu i dominaciji koje su stekli za Bosnićevog sedmogodišnjeg izbivanja, ali i kao neželjenu konkureniju prema kojoj bi sada mogao biti preusmjeren znatan dio finansijskih i drugih poticaja kojima se nagrađuju najuspješniji akteri na toj sceni.

Nekoliko sedmica nakon Bosnićevog izlaska iz zatvora još nema vidljivih naznaka njegove moguće uloge. Međutim, izvjesno je kako će, šta god da odluči raditi na slobodi – sa satom na ruci ili bez njega – i Husein Bilal Bosnić biti među onima što vjeruju kako je vrijeme na njihovoj strani. ■

Prof. dr. Azinović Vlado je rođen je 1963. godine u Sarajevu. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu (Odsjek za historiju), magistrirao na Vermont College of Norwich University (SAD) i doktorirao na American University of London (VB). Izabran je 2017. godine u zvanje redovnog profesora na Odsjeku sigurnosne i mirovne studije. Angažiran je u nastavi na predmetima Razumijevanje koncepta terorizma, Terorizam i političko nasilje, Suvremene sigurnosne prijetnje, Europska sigurnosna politika, Euroatlantska sigurnost i Sigurnost i mediji demokratskog društva. Autor je i koautor studija Napušteni: Iskustvo nasilnog ekstremizma (Sarajevo, 2019), Razgovori o terorizmu i nama, 2014-2018 (Sarajevo, 2018), A Waiting Game: Assessing and Responding to the Threat from Returning Foreign Fighters in the Western Balkans (Sarajevo, 2017), Novi zov rata u Siriji i bosanskohercegovački kontingen stranih boraca (Sarajevo, 2016), Uvod u studije terorizma (Sarajevo, 2012), Al-Kaida u Bosni i Hercegovini: Mit ili stvarna prijetnja (Prag/Sarajevo, 2007), Istina o Bosni i Hercegovini: Činjenice iz istorije BiH (Sarajevo, 1991), te većeg broja tekstova u znanstvenim i stručnim publikacijama. Počasni je profesor Instituta za strategiju i sigurnost Univerziteta Exeter u Velikoj Britaniji. Angažiran je kao ekspert za prevenciju i borbu protiv terorizma i radikalizacije u nasilni ekstremizam pri Ujedinjenim narodima, Organizaciji za europsku sigurnost i suradnju (OSCE), Međunarodnoj organizaciji za migracije (IOM), Europskoj komisiji (EC), Vijeću Europe (CoE), Britanskom savjetu i Međunarodnom republikanskom institutu (IRI). Vještak je Tužiteljstva BiH u procesima koji se pred Sudom BiH vode protiv optuženih za kaznena djela terorizma. Suosnivač je i glavni tajnik nevladine organizacije Atlantska inicijativa.

BILJEŠKE

- 1 Za više pojedinosti, pogledati, „Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv optuženog Bosnić Huseina – prvostupanjska presuda i drugostupanjska presuda.“ Dostupno na: <http://www.sudbih.gov.ba/pretraga/odluke?odluke=1&godina=0&odjel=0&vrsta=0&keyword=Bosni%C4%87> (pristupljeno 20. 9. 2021.).
- 2 Više o ovome u „Presude za terorizam i učešće na stranim ratištima – Baza podataka, BIRN, dostupno na <https://terorizam.detektor.ba/> (pristupljeno 18. 9. 2021.).
- 3 Sigurnosne agencije u Bosni i Hercegovini vjeruju da je Imamović napustio zemlju krajem 2013. ili početkom 2014. godine s krivotvorenim dokumentima, nakon što je prethodno prodao ili prepisao imovinu. Smatra se da je Nusretu Imamoviću u prebacivanju do Sirije pomogao Muradif Hamzabegović iz Živinica, koji je 2012. godine pred Sudom BiH osuđen na pet godina zatvora zbog ilegalne trgovine ljudima, da bi potom, prije odlaska na izdržavanje kazne, pobjegao iz zemlje i ulključio se u mrežu za prebacivanje stranih boraca na sirijsko ratište. Imamovićeva supruga sa četvero djece prebačena je prvo u Austriju, a potom komercijalnim letom u Tursku, odakle je prešla u Siriju. Iako je dio domaćih medija u BiH tokom 2019. godine uporno tvrdio kako se Nusret Imamović nalazi u Libiji, pouzdani izvori tvrde da on i dalje boravi u Siriji, u pokrajini Idlib, na granici sa Turskom, pod imenom (kunjom) Abdulaj Mumin Bosni, te da je potpuno izgubio relevantnost i autoritet među bivšim sljedbenicima i počeo se baviti ugostiteljstvom.
- 4 Neki od tih TV programa, emitiranih u vrijeme kada je Husein Bosić najintenzivnije vrbovao i poticao na odlaske u Siriju, još su uvijek dostupni na YouTubeu. Pogledati: „Šejh Bilal Bosnić u emisiji Face to Face“, dostupno na <https://www.youtube.com/watch?v=F58nrvIv0T8&t=105s> i „Intervju za Alfa TV – Bilal Bosnic“, dostupno na <https://www.youtube.com/watch?v=qfwVYkJebTc> (pristupljeno 15. 9. 2021.).
- 5 Preneseno iz hutbe: „Uspavani Bošnjaci“.
- 6 Preneseno iz hutbe „Druženje s braćom u Konjicu“.
- 7 Preneseno iz hutbe „Koga je Allah prokleo“.
- 8 Preneseno iz hutbe „Bosanski širkijet, reakcija na pogibiju Muaza Šabića“.
- 9 Kada je u jesen 2014. godine privoden Husein Bosnić, policijski službenici su očekivali da će u njegovoj kući zateći tada još četiri žene i šesnaestero djece. Međutim, u jednoj od prostorija pronašli su desetak osoba koje su spavale na podu, na prljavim ponjavama, i za koje je nakon kraćeg razgovora ustanovljeno da čekaju na „tretman“ kod Bosnića. Većina ih je bila vidljivo narušenog mentalnog zdravlja.
- 10 „Rukja – Liječenje Kur'anom – istjerivanje džinna/šejtana, Bilal Bosnić“, <https://www.youtube.com/watch?v=SW1-rXWfnuo> (pristupljeno 2. 4. 2016.). Ovaj sadržaj je u međuvremenu uklonjen s YouTubea.
- 11 Preneseno iz hutbe „Opasnost medija, medijske laži i obmane“.
- 12 Za detaljan opis ovog procesa pogledati: Stanley Milgram, Obedience to Authority; An Experimental View, Harper Collins, (1974) i Jerry M Burger, „Replicating Milgram: Would People Still Obey Today?“ American Psychologist (2008).
- 13 Za više detalja o podršci koju su Bosniću javno iskazivali vjerski i prosvjetni službenici, pripadnici policijskih agencija, Oružanih snaga, pogledati: Nermina Kuloglija, „Bilal Bosnić je na slobodi. U kakvo okruženje se vratio?“, Detektor, 10. 9. 2021., <https://detektor.ba/2021/09/10/bilal-bosnic-je-na-slobodi-u-kakvo-okruzenje-se-vratio/> (pristupljeno 22. 9. 2021.).
- 14 Povijest poznaje primjere bivših zatvorenika koji su upravo zbog takve percepcije osvjeđočenih žrtava za ideju ojačali liderske pozicije te postajali predsjednici država, pa i dobitnici Nobelove nagrade.

O borbi afganistanskih žena protiv ugnjetavanja piše Afiya Shehrbano Zia, feministička aktivistkinja iz Pakistana

Otpor: Religija i prava žena u Afganistanu

Regionalna podrška mrežama za ljudska prava i ženskim kolektivima u Afganistanu treba ojačati kako bi se pratila i nadgledala sigurnost izbjeglica, smanjili rizici trgovine ženama, spriječila praksa prisilnih brakova u kriznom razdoblju te proširile zdravstvene ustanove, uz istovremeno olakšavanje stjecanja političkih prava.

AUTORICA AFIYA SHEHRBANO ZIA SA ŽENAMA AFGANISTANA IZ
PLEMENSKIH PODRUČJA TOKOM JEDNOG OD SUSRETA U KARAČIJU, PAKISTAN

(FOTO: TWITTER)

Afiya Shehrbano Zia *

Povlačenje američkih snaga iz Afganistana u augustu 2021. godine i povratak talibana nakon dvije decenije ostavlja sudbinu ove zemlje da visi u postkolonijalnom limbu. To označava kontinuirano naslijede kolonijalnog avanturizma, imperijalističke oholosti i islamske patrijarhalne umišljenosti. Usred zastrašujućih brojki smrtnosti siromašnih i mladih, političke i vojne zamorenosti, te krhotina zemlje koja se ponosi da je grobnica imperija nema apsolutno ničega što treba slaviti. A ipak, oštре tvrdnje o pobradi ili porazu koje odjekuju iz različitih ideoloških tabora su zaglušujuće.

NAKON 11. SEPTEMBRA

Dok su se Sjedinjene Države pripremale da izvrše invaziju na Afganistan kako bi osvetile događaje od 11. septembra, neke globalne "sjevernjačke" feministkinje dale su moralno pokriće okupaciji tvrdeći da su ove muslimanske žene bile izuzetno ranjive i da ih je potrebno spasiti. To su osporile muslimanske feministkinje i kritičari koji su tvrdili da je postavka cijelog ovog projekta potpuno imperijalistička, te da muslimanske žene ne trebaju spašavanje. Ovo je otvorilo jednu novu šizmu unutar feminističke politike.

Takvi su polarizirajući argumenti utjecali na političke odluke u vezi s pitanjem koji kulturološki prikidan rodni poredak bi trebao zamijeniti talibansku vladavinu rodnog aparthejda – univerzalistička prava ili "muslimanska prava" zasnovana na vjeri? Agencije Ujedinjenih nacija, evropski i američki donatori, istraživačke organizacije i centri, pa čak i članovi zapadne akademске zajednice i izdavačke kuće složili su se oko kontraintuitivnog plana promoviranja kulturološki i vjerski prikladnih projekata za afganistsko civilno društvo. Mnoge od ovih inicijativa bile su, u stvarnosti, vrlo udaljene od kolektivnih razvojnih, političkih ili aktivističkih paradigma ove zemlje. Konkretno, britanske i američke agencije za pomoć su mnogo ulagale u emancipaciju afganistske žene pribjegavajući religiji, tj. islamu, te su prvo uspostavile a potom se u potpunosti oslonile na religijski utemeljene organizacije i programe kao polaznu tačku za razvojne inicijative¹. Ovaj trend ojačao je komunitarističku logiku uloge religije kod muslimana i imao je ozbiljne posljedice na sužavanje i esencijalizaciju ženskih prava u mnoštvu muslimanskim kontekstima u periodu nakon 11. septembra². Kao što je to rezimirao pakistanski islamski učenjak dr. Khalid Masud, ovo je bio proces koji je politizirao i religiju i razvoj.

Ideja o "šerijatu" kao moralnom okviru koji je primjerena za "neoprane" siromašne muslimanske mase također je duboko defetistička i obično je štite elitni muslimani koji sami prihvataju sekularnu politiku, liberalni način života i koji teže ili imaju ambicije da ostvare zapadne karijere. Izgleda da je teret pronalaska iskupljujućih elemenata, strategija preživljavanja i sreće unutar nejednakih odnosa moći i nepravednih zakona, pri čemu se kompenzira aktivnostima koje traže vrlinu, bio isključiva i iznimna privilegija (siromašnih) muslimanskih žena. Ovo se poklapa s drugim sličnim pokroviteljskim izjavama o tome kako su radnici na imanjima barem dobro zbrinuti u utočištima elitnih domaćinstava, o tome kako obespravljeni migrantski radnici u zaljevskim zemljama barem zaraduju u stranim valutama, kako medresanska djeca barem bivaju nahranjena, te kako su "siromašni u najmanju ruku sretni u svom siromaštvu"... Oporavak muški definirane dogme – religijske ili sekularne – u interesu emancipacije muslimanki naspram muslimanki jednako je pogrešno postavljen kao što su to imperijalne avanture koje se pretvaraju da ih spašavaju.

Nakon invazije 2001. godine, između zapadnog donatorskog sponzorstva programa o rodnim pravima i konzervativaca koji su blokirali donošenje progresivnog zakonodavstva u afganistanskom sistemu Wolesi Jirga (Donji dom Parlamenta), a uz islamske učenjake u Vrhovnom sudu, pojavilo se višeslojno uređenje rodnih prava koje je egzistiralo paralelno i bilo u suprotnosti jedno s drugim. Naprimjer, to je postalo očito u žurnom potvrđivanju UN-ove Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), potom Predsjedničkog dekreta kojim je donesen Nacrt zakona o uklanjanju nasilja protiv žena, ali ga Parlament Afganistana nije potvrdio kao zakon, te inicijativa poput skloništa za žene koja su djelovala zahvaljujući naporima pojedinačnih žena, a ne posredstvom vladine politike. Kao što to primjećuje Wimpelmann (2019), do 2014. godine ovaj ograničeni i kontradiktorni pristup rodnim pravima se poboljšao pod vlašću Ashrafa Ganija, proširujući se ka autonomnim pravima, pa čak i dovodeći u izazov tabu pitanja tako što se bavio zanemarenim temama seksualnog uznemiravanja na univerzitetima. U isto vrijeme, jedna nova generacija ekstremista – mladih radikalnih inspiriranih ISIL-om – stekla je uporište u zemlji, a njihove mete su bile "pokvarene" sekularizirane žene kao ključni agenti zapadnjačke agresije i moralnog poniženja³.

NEOTALIBANI U NOVOM MILENIJU?

Metaforičko pitanje o tome da li je muslimanskim ženama potrebno spašavanje⁴ uskoro je postalo izlišno, ne samo zbog toga što su ograničenja i targetiranja muslimanki postala ubitačna u Afganistanu (i u Pakistanu) već i zbog toga što se nova generacija žena aktivistkinja u objema ovim zemljama uspješno borila i utjecala na politiku zasnovanu na pravima, te njihova očekivanja nisu bila ograničena na neke kulturološke ili religijske posebnosti.

Rastuća, dinamična i iskusna skupina feministkinja u Afganistanu oštro se usprotivila lijrenom kriticizmu nekih neafganistanskih feministkinja koje su insistirale na tome da su američke politike i intervencije nevladinih organizacija tokom proteklih dvije decenije nametnule neki strani liberalizam i feminizam afganistanskom narodu, te da je to razlog zbog kojeg su "propali".⁵ Takvo pojednostavljenje određivanje uspjeha i neuspjeha posuđuje muške objektive sagledavanja. Kao što aktivistkinja

za ženska prava Huria Samira Hamidi (iz organizacije Amnesty za južnu Aziju) tvrdi: "Ideja da nam je feminism nametnut putem razvojne pomoći i obuke je najneiskreniji lažni narativ koji danas čujem. Zašto se afganistanske žene ne bi koristile alatima i pomoći i od njih imale koristi? Mi smo bile zatvorene u svojim kućama i koristile smo se svakom prilikom da otvoreno govorimo i organiziramo se oko naših prava, te smo iskoristile svoj glas i sposobnost da podvrgnemo izazovu oba izvora patrijarhalnog ugnjetavanja – međunarodni i talibanski. Molimo vas, nemojte nam uzimati ono što smo postigle ovim loše sačinjenim analizama, kao da ne postoji lokalna feministička svijest kojoj je potrebna podrška i preporod"⁶.

Drugi površni kriticizam koji se često usmjerava na feministički aktivizam u nedovoljno razvijenim zemljama jeste da pažnja koja se daje pojedinačnim žrtvama/preživjelim ojačava neoliberalnu paradigmu individualizma. Takvi prigovori proizlaze iz nedovoljne svijesti o ključnoj važnosti pojedinih hrabrih žena čija su pojedinačna djela prkosa ili preživljavanja ugrozila više slojeva patrijarhata odjednom, bilo da se radi o zajednici, religijskom, vojnom ili državnom aspektu. One doprinose, ojačavaju i njih podržavaju ženski kolektivi. Jedna Mukhtara Mai i Asma Jahangir, koje su svojevrsne afganistanske i pakistanske "Malale", te jedna Fawzia Koofi mogu potaknuti otpor koji prijeti čitavom socio-seksualnom i političkom tkivu ovih društava kojim dominiraju muškarci, te nadahnuti i motivirati ženske pokrete.

Ideja da su sve nevladine organizacije i međunarodne agencije za pomoć imperijalističke i da nameću ljudska i ženska prava također je faktički pogrešno postavljena tjeskoba. Teško da su zapadne agencije za pomoć sponzori feminističkih politika. One jednostavno dodaju jednu ukusnu mrVICU osnaživanju reformističkih žena, tu i tamo pomalo pomažu u ospozobljavanju za rodnu ravnopravnost i uvijek popuštaju kada je u pitanju poštovanje "lokalnih kulturoloških praksi" – što je kod za neke blage reforme, ali ne i za radikalno uzdrmavanje domaćih rodnih ili seksualnih poredaka ili normi. Kao što Wimpelmann (2019) primjećuje, prava žena u Afganistanu obilježena su "diskretnim takтикama, paralelnim područjima i ličnim prilagodbama". To vrijedi i za bilo koji globalni kontekst.

Treća kritika jeste da je američka invazija delegitimira neki postojeći afganistanski feminism ili ubila potencijal koji je očito bio u nastajanju pod vlašću talibana. Iako je sasvim očito da ne možete pridobiti srca i umove ljudi dok ih zasipate bombama ili ih lovite dronovima, implicirati da je postojao neki cvjetajući feministički pokret pod talibanskom vlašću je zavaravajuće: otpor Revolucionarne asocijacije afganistanskih žena bio je nadahnjujući, ali one su već bile u podzemlju i diskreditirane upravo zato što su osporavale domaće patrijarhalne prakse. Feminizam je u regionima južne Azije te Bliskog istoka i sjeverne Afrike uvijek bio demoniziran kao zapadnjački i kolonijalistički, a zamjerkat nevladim organizacijama i stranim fondovima je muška strepnja zato što oni promoviraju rodnu ravnopravnost i remete lokalne patrijarhalne prakse. Kao što to primjećuje Samira Hamidi: "Unatoč mnogim našim razlikama unutar ženskih grupa, u pitanju ravnopravnosti žena čak i liberalni muškarci imaju talibanske mentalitete. Jedino se žene kolektivno bore za rodnu ravnopravnost."

Ako su američke i sjevernjačke feministkinje izdale afganistanske žene i manjine uslijed kolonijalnog dobroćinstva, šta su to tačno ostali feministički pokreti i lideri učinili, osim što kritiziraju ovaj debakl dok istovremeno pregovaraju o knjigama, pokreću karijere kao prigovarači savjesti te sebi pripisuju radikalne zasluge kao kritičari imperijalističkih avantura na Twitteru? Osim "kritika" iz kula od slonovače, zar nije globalni feminism imao odgovornost da razvije jednu alternativnu viziju i strategiju koja je pomogla afganistanskim ženama u posljednjih dvadeset godina? Je li ovo bila izgubljena prilika za feminism zemalja trećeg svijeta ili transnacionalni feminism da istisne taj zapadni otisak i ponudi jedan manifest za neku pragmatičnu alternativu koja će prevazići očekivanja da će imperijalističke kapitalističke politike jednostavno nestati kroz kritike i parole? Je li naš neuspjeh neka vrsta primjedbe o tome kako nam je ponestalo ideja, ili kako smo postali zavedeni lahko uberivim plodovima objavljivanjem oštih osuda u ime muslimanskih žena, a pritom ne nudeći nikakve alternativne vizije ili strategije osim onih koje su zasnovane na vjeri?

Afganistansko ministarstvo za žene pretvoreno je u ured za javni moral. Kabulskim javnim službenicima odnosno općinskim radnicama naređeno je da

ostanu kod kuće. Škole za djevojke nisu ponovno otvorene. Zabranjena je afganistska ženska reprezentacija u kriketu, a moralno policijsko redarstvovanje se povećava. Najpodmuklje je to što bivše aktivistkinje RAWA izvještavaju da dok neke hrabro protestiraju mnoge žene vrše cenzuru i samokontrolu – nesigurne trebaju li izaći u javnost bez mahrema (muškog pratioca), ili kako da pregovaraju s talibima. Sve to institucionalno sjećanje na godine vladanja talibana se ponovno vraća.

Na dvadesetu godišnjicu obilježavanja napada 11. septembra američki think-tankovi raspravljuju o neuspjehu svoje invazije i humanitarne pomoći u Afganistanu. Među njihovim temama su vjerdostojnost proklamiranih napredaka u smanjenju smrtnosti majki, povećanju očekivanog životnog vijeka žena, broju upisanih djevojaka u osnovne škole i na univerzitete, te o postotku žena u državnim službama. Međutim, svaka rodno bazirana procjena svjedoči da su antiteroristički odgovori NATO snaga nakon 2001. godine bili fokusirani na dogovore s vojskovođama i promoviranje *jirgi* (lokalnih tribunala u zajednicama kojima dominiraju muškarci), te na ponovno jačanje patrijarhalnih institucija kao stabilizirajućih snaga. Nasuprot tome, žene su isle na posao, pregovarale o zakonodavstvu protiv nasilja i radile u zdravstvenom sektoru kako bi smanjile smrtnost majki. Ovo nikada nisu bili prosto zapadni napor, već itekako napor afganistskih žena kako bi obnovile svoje društvo usred nastavka rata i okupacije. Sada potkopavati ovaj uspjeh nekom nejasno zamršenom logikom nije od pomoći za strateško razmišljanje koje je pred nama.

Tokom decenije rata protiv terorizma koji je odnio osamdeset hiljada života Pakistanaca ženske aktivistkinje su navodile neke rane znakove upozorenja na uvjete koji olakšavaju klimu sukoba, odnosno ekstremizma. To je uključivalo zatvaranje ženskih skloništa, zabranjivanje ženama da rade ili da se kreću u javnim prostorima, zidne poruke ili grafite s konzervativnim i ograničavajućim porukama, policijsku kontrolu poroka i vrlina, sprečavanje pristupa zdravstvenim radnicima koji su zdravstvene usluge i kontracepciju pružali od vrata do vrata, zabranjivanje u medijima, muzici, umjetnosti, kao i brisanje ženskih slika s javnih prostora, te nadzor, progon i ubijanje žena koje su radile u nevladinim organizacijama, javnim službama ili vlasti.

Kao što to nedavna izjava na stranici Feminist Dissent⁷ primjećuje: feministkinje u muslimanskim kontekstima su se historijski duboko protivile ideji da se istinski suverena država može izgraditi kroz stranu intervenciju, ali "poraz humanitarne intervencije nikako nije razlog za slavljenje kada je ona prosto zamijenjena jednim starijim modelom neizravne vladavine". U ovom saopćenju se napominje da se "u ovom slučaju radi o braku puritanskih religijskih fundamentalista sa neoliberalnim lopovlukom kleptokratske države. Glavni koji su se okoristili ovom novom nagodbom, osim pakistanske države, vjerovatno će biti Kina, Rusija i Iran".

PUT KOJI JE PRED NAMA

Samira Hamidi predlaže da se "prestanemo pitati jesu li se talibani promijenili ili nisu... Talibanska ponuda amnestije aktivistima i novinarima je obmanjivanje. Kakve su to zločine ovi građani počinili da bi dobili amnestiju? A talibani imaju spiskove i već provode potrage za aktivistima od kuće do kuće i zastrašuju novinare. Oni su isti kakvi su bili tokom 1990-ih godina". Hamidi je u pravu. Patrijarhati se ne mijenjaju, oni se jednostavno okreću i ponovno utvrđuju svoju moć i privilegije.

Umjesto ponavljanja antropoloških istraživanja zašto trebaju biti spašene ili ne, feministkinje širom svijeta bi trebale vjerovati feminističkom pokretu i zajednici koja se zalaže za ljudska prava u Afganistanu. Regionalna podrška mrežama za ljudska prava i ženskim kolektivima treba ojačati kako bi se pratila i nadgledala sigurnost izbjeglica, smanjili rizici trgovine ženama, sprječila praksa prisilnih brakova u križnom razdoblju te proširile zdravstvene ustanove, uz istovremeno olakšavanje stjecanja političkih prava. Velika moralna i ideološka predavanja ne pomažu.

Osnovne usluge predstavljaju ključne alate za preživljavanje. U njih spada omogućavanje pristupa ženama mobilnim telefonima (radi njihove sigurnosti) i bankovnim računima, kao i određeni udio u javnim ustanovama i vlasničkim pravima. Pokreti za prava žena u susjednim zemljama također trebaju podršku kako bi se proširio regionalni kolektivizam – ne bacajući novac na izvođače i posrednike, već u usluge i tehnologiju koji će povećati autonomiju žena i ojačati ih za daljnju borbu protiv domaćih patrijarhalnih praksi. Iznad svega, svijet treba da

poštuje kritiku afganistanskih žena spram imperialnih avantura, invazija i sklapanja dogovora s religijskim patrijarhatom koji su prikladno kompromitirali žensko pitanje. Ta izdaja je najveći neuspjeh u posljednjih dvadeset godina. ■

Afiya Shehrbano Zia je feministička znanstvenica i aktivistica sa sjedištem u Pakistanu. Trenutno je gostujući profesor programa Frank B Weeks za feminističke studije roda i seksualnosti na Wesleyan Univerzitetu.

REFERENCE

Lila Abu-Lughod (2002) "Do Muslim Women Really Need Saving? Anthropological Reflections on Cultural Relativism and Its Others", *American Anthropologist New Series*, 104 (3): 783-790.

Torunn Wimpelmann (2019) "Discrete Moves and Parallel Tracks: Gender Politics in Post-2001 Afghanistan", in, Eds. (Deniz Kandiyoti et al) *Gender, Governance and Islam*, Edinburgh University Press.

BILJEŠKE

- 1 <https://www.opendemocracy.net/en/5050/donor-driven-islam/>
- 2 www.opendemocracy.net/en/5050/faith-in-service-what-has-gender-got-to-do-with-it/
- 3 Wimpelmann, 2019.
- 4 Abu-Lughod, 2002.
- 5 Vidi odgovor Mahboube Seraj na takve opsežne tvrdnje u: Democracy Now, 2. septembar 2021. godine, <https://www.youtube.com/watch?v=z6DslCALWb0>
- 6 Lični razgovor, 25. septembar 2021
- 7 <https://feministdissent.org/blog-posts/fear-is-their-weapon/>

Autorice i aktivistkinje Jenifer Heath i Ashraf Zahedi pišu o stanju i pravima žena u Afganistanu nakon povratka talibana na vlast

Žene Afganistana: Mir i sigurnost?

Nema sigurnosti ili mira za afganistske žene – posebno one koje nisu mogle izaći iz zemlje tokom ograničenih zračnih evakuacija od strane Sjedinjenih Država i njihovih saveznika ili koje još uvijek, iz brojnih razloga, nisu u mogućnosti da pređu granice u susjedne zemlje. Građanski rat, koji traje više od četrdeset godina, vjerovatno će se nastaviti i pogoršavati, te učiniti živote žena i djece još nesigurnijim

**MALO KO NIJE UPOZNAT S RANIJIM OKRUTNOSTIMA TALIBANA, PRVENSTVENO
PREMA ŽENAMA, A MAKO JE I ONIH KOJI SADA VJERUJU – UNATOČ UVJERAVANJIMA I
PRETVARANJIMA TALIBANA – DA SU SE PROMIJENILI**

(FOTO: TWITTER)

Jennifer Heath i Ashraf Zahedi *

Afganistan se, nažalost, vratio u budućnost. Povratak talibana – ovaj put snažnijih (i sofisticiranih) nego 1990-ih – predstavlja ogromne, tragične izazove za muškarce, žene, djecu i osobe s invaliditetom. Procjenjuje se da je između 14 i 18 miliona ljudi zatočeno u ogromnoj humanitarnoj krizi. Ova kriza traje i produbljuje se decenijama, čak i prije panike

uzrokovane pobjedom talibana 15. augusta 2021. godine. Neuhranjenost, nesigurnost oko hrane, COVID, suša, unutrašnje raseljavanje, potpuno siromaštvo, nedostatak skloništa i oskudica u odjeći (sa zimom koja dolazi) također mogu biti pripisani godinama borbi,² nemaru i korupciji bivše afganistske vlade, te nezgrapnom zanemarivanju – a onda i izdaji – Sjedinjenih Država.³ Od onih kojima je pomoć najpotrebnija, 80 posto su žene i djeca.⁴

Žene, koje čine više od polovine stanovništva, vjero-vatno će sada – kao i ranije – ekstremno patiti zbog tiranije, podmitljivosti i duboke mizoginije njihovih novih ponovnih vladara.⁵

PONOVNI POVRATAK U SKRIVANJE?

Ovaj esej mogao bi se proširiti daleko iznad opsega koji se ovdje zahtijeva, ali mi ćemo ukratko izložiti neke od odredbi Afganistanskog nacionalnog plana za žene, mir i sigurnost (Afghan National Action Plan on Women, Peace, and Security – NAP)⁶, koje su ugrađene u Ustav Afganistana,⁷ budući da su one povezane sa sadašnjom situacijom. Iako je ovo samo početak, talibani su već pokazali istu brutalnost kao i tokom njihovog "novačkog" ili "dječačkog" perioda prije nego što su Sjedinjene Države izvršile invaziju na Afganistan nakon napada al-Kaide 11. septembra 2001. godine. Malo ko nije upoznat s ranijim okrutnostima talibana, prvenstveno prema ženama, a malo je i onih koji sada vjeruju – unatoč uvjerenjima i pretvaranjima talibana – da su se promijenili. Žene su se ponovno vratile u skrivanje, ponovno zatvorene u kuće i pod *burkama*,⁸ ili bježe u neizvjesnu budućnost. Tvrđnje talibana kako će biti tretirane jednako svakodnevno se urušavaju. Oni zanemaruju NAP i Ustav, već vladaju prema vlastitom tumačenju šerijatskog zakona.⁹ Nedavna saopćenja talibanskih vođa da će ženama biti dopušteno učestvovanje u ekonomiji zemlje u kontradikciji su sa obznanom da su raspustili Ministarstvo za ženska pitanja i da žene više neće biti uključene u vodeće pozicije u vla-di unatoč njihovom bitnom angažmanu u protekle dvije decenije.¹⁰ Ovo je još jedno kršenje NAP-a, u kojem je obećano učešće žena u donošenju odluka na izvršnim nivoima parlamenta, državne službe, te prilikom općih i lokalnih izbora.

Istina je da se većina napretka koji su žene postigle nakon američke invazije desila uglavnom u gradovima, prvenstveno u Kabulu (za koji se često pogrešno smatra da predstavlja "Afganistan" kao cjelinu, unatoč unutrašnjoj kulturološkoj raznolikosti zemlje). U međuvremenu, mnoga ruralna područja – koja čine 70 posto zemlje – ostala su kakva su bila hiljadama godina.¹¹

NAP je također svim ženama garantirao pristup učinkovitom i odgovornom pravosudnom sistemu. Međutim, nedavna izvješća dokumentiraju, naprimjer, kako su sigurne kuće, gdje su se žene sklanjale

od svojih zlostavljača, širom četraest provincija zatvorene ili su prešle u tiho podzemlje. To su bila mjesta koja su nastojala zaštititi djevojke i žene od ubojstava iz časti, dječijih brakova, prodavanja nevjesti, prisilne prostitucije i prakse *baada* – prodavanja žena radi otplate dugova, a koja su također često njihove slučajeve utuživale i iznosile na sud. Sada njihovi direktori, osoblje i klijenti žive u strahu jer su talibani zlostavljače pustili iz zatvora, dozvoljavajući im da pronađu i kazne svoje žrtve.¹² Očigledno je ovo u suprotnosti s jamstvima koja je NAP pružao u vidu zdravstvene i psihološke podrške preživjelim žrtvama seksualnog nasilja i nasilja u porodici.

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA I OBRAZOVANJE?

Zdravstvena zaštita je u očajnom stanju: Afganistan ima najveću stopu smrtnosti majki na svijetu i na glasu je kao najgore mjesto za djecu na Zemlji. Žene i djevojke imaju slab pristup medicinskim uslugama i liječenju. Bolnice i klinike u ruralnim područjima su rijetke ili ih uopće nema. Kao što je Sima Samar, bivša šefica afganistanske Nezavisne komisije za ljudska prava, napisala, zdravstvena zaštita bi trebala biti "uz dovoljno dobre hrane i zdravog okruženja... socijalna usluga na koju ima pravo svako ljudsko biće. (...) Bez odgovarajuće zdravstvene zaštite, posebno za žene, ljudska sigurnost i mir se ne mogu postići".¹³ Afganistanska zdravstvena kriza je toliko drastična da su i talibani u najmanju ruku priznali da žene doktori i javne zdravstvene radnice mogu ostati na svojim radnim mjestima.¹⁴

NAP govori i o pravu žena na obrazovanje. Približno 70 posto afganistanskih žena su nepismene. Tokom dvadesetogodišnje američke okupacije (a i tokom sovjetskog perioda od 1979. do 1989. godine) postojala su nastojanja ka univerzalnom školovanju. Sada su talibani zabranili djevojkama da pohađaju srednje škole.¹⁵ Premda se visokoškolske institucije kontinuirano osporavaju – prema Wahidu Omaru – savjetniku za obrazovanje koji aktivno radi u ovoj zemlji – i pored toga "afganistanski sistem visokog obrazovanja polako je poboljšao pristup ženama..."

Ipak [žene] čine tek 22,8 posto upisanih, a samo pet posto su uspješne studentice, koje aktivno sudjeluju. Do 90 posto njih iskusilo je svakojaka uznemiravanja i diskriminaciju, kako u fizičkoj tako i u online nastavi. Provodenje pravnih okvira za podršku

rodnog ravnopravnosti, koji su imali za cilj poboljšanje uvjeta života i rada za žene, nedostizni.¹⁷

Talibani tvrde da će ženama biti dopušteno da nastave svoje univerzitetsko obrazovanje, odvojene od muškaraca i uniformirane u crne *abaje* i *nikabe*.¹⁸ Ova najava također stvara dodatne teškoće školama da zaposle dovoljno kvalificiranih učiteljica i da izgrade dodatne učionice.

Mnogi vjeruju da su ustupci talibana samo prazna priča kako bi se nagovorile zemlje kao što su Sjedinjene Države, Francuska i Njemačka da odblokiraju finansijska sredstva. Ali te države i druge (uz vjerovatno izuzeće Pakistana, Kine i Rusije) stava su da novac neće biti dostupan sve dok se ne uspostavi povjerenje da talibani više nisu teroristička grupa,¹⁹ te da će se ozbiljno odnositi prema ljudskim, a posebno ženskim pravima.²⁰

NEOSVOJIVE ŽENE?

U vrijeme pisanja ovog teksta za afganistske žene nema mira ili sigurnosti – posebno za one koje nisu uspjele izaći iz zemlje tokom bolnih ograničenih i neorganiziranih zračnih evakuacija od Sjedinjenih Država i njihovih saveznika, ili koje još uvijek ne mogu – iz brojnih razloga – preći granice u susjedne zemlje. Građanski rat, koji traje više od četrdeset godina, vjerovatno će se nastaviti i pogoršavati, te učiniti živote žena i djece još nesigurnijim.²¹

Afganistan je, tokom svoje duge historije, stekao mnoge nadimke: "Krov svijeta", "Zemlja jorgovana" ili "Zemlja neosvojivih" – što je naslov naše knjige iz 2011. godine o životima savremenih žena Afganistana, koje spadaju među najjače, najhrabrije i najupornije žene svijeta. Nedavno su se, naprimjer, žene (i muškarci) pojavile u stotinama na ulicama Herata, Kabula i Faizabada kako bi hrabro protestirale protiv povratka talibana i prijetnje nazatka koji oni predstavljaju, zbog čega su zauzvrat žestoko i kravovo pretućene.²² Dvoje je ubijeno u Heratu, a očekuje se još više.

"Mi imamo snažan ženski pokret", kaže pedijatrička i bivša predsjednička kandidatkinja Massouda Jalal. "[Mi]...nećemo dozvoliti da ostvarenja iz prošlosti... odu niz vodu čak i ako bi nas to moglo

koštati [naših] života."²³ Doista, talibani su možda pogrešno proračunali svoju sposobnost maltretiranja i ugnjetavanja. Ovaj put žene znaju svoja prava.

Unatoč našim strahovima za njih i njihovu budućnost, mi vjerujemo da će – uz iskrenu, čvrstu i svesrdnu podršku ostatka svijeta – žene Afganistana uistinu biti neosvojive i da će, na kraju, trijumfovati.

"Ja ih se lično ne bojam [talibana]", kazala je dvadesetrogodišnja nastavnica Pashtana Durrani. "Ovo je moja zemlja koliko i njihova."²⁴ ■

BILJEŠKE

- 1 Weeda Mehran. "How social media helped the tech-savvy Taliban retake Afghanistan." *Guardian*, 24. august 2021. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/aug/24/tech-savvy-taliban-afghanistan-propagandafundraising-recruitment>. K tome, pri svom iznenadnom odlasku iz Afganistana, Sjedinjene Države su navodno ostavile ogromne količine naoružanja, voziла, aviona i druge vojne opreme u rukama talibana. Vidi: Greg Myre and Scott Newman. "How valuable are the US weapons the Taliban just captured?" *National Public Radio*. 21. august 2021. <https://www.npr.org/2021/08/21/1029449432/taliban-afghanistan-us-weapons-captured>.
- 2 Oko 100 hiljada civila ubijeno je između 2010. i 2020. godine, mnogi od američkih i savezničkih vojnika.
- 3 Vidi: "Afghanistan's Growing Humanitarian Crisis." Reliefweb. 2. septembar 2021. <https://reliefweb.int/report/afghanistan/afghanistan-s-growing-humanitarian-crisis>. And Julian Borger. "The Afghanistan Papers review: superb exposé of a war built on lies." *Guardian*, September 5, 2021. https://www.theguardian.com/books/2021/sep/05/the-afghanistan-papers-review-craig-whitlock-washingtonpost?CMP=Share_iOSApp_Other.
- 4 "Humanitarian Crisis in Afghanistan." Women's Refugee Commission. August 2021. <https://www.womensrefugeecommission.org/afghanistan/>
- 5 "Statement by Ms. Zarqa Yaftali at the UN Security Council Open Debate on Women, Peace and Security." Working Group on Women, Peace, and Security. 29. oktobar 2020. <https://www.womenpeacesecurity.org/resource/statement-unsc-wps-open-debate-october-2020/>
- 6 Ministry of Women's Affairs, Islamic Republic of Afghanistan, National Action Plan for the Women of Afghanistan.
- 7 "Zabranjena je svaka vrsta diskriminacije i razlikovanja između građana Afganistana. Građani Afganistana, muškarci i žene, imaju jednaka prava i dužnosti pred zakonom." Član 22. Ustava Islamske Republike Afganistan.
- 8 Ibid. Yaftali.
- 9 Za detaljnije o serijatu ili islamskom pravu, njegovoj historiji, varijacijama i funkcionalitetu modernim, sekularnim pravnim sistemima, vidi: Council on Foreign Relations: <https://www.cfr.org/backgrounder/islam-governing-under-sharia>.
- 10 Privremena vlada tzv. Islamskog emirata proglašena 7. septembra, 2021. godine. Uglavnom je sastavljena od etničkih Paštuna, dominirajuće plemenske pripadnosti talibana, uz nekoliko Tadžika i Uzbeka, te nijednog pripadnika Hazara, koji su izopćeni i često izloženi progonima jer su šijski a ne sunnijski muslimani.
- 11 Anand Gopal. "The Other Afghan Women." *New Yorker*, 6. septembar 2021.
- 12 Otrilike 35 posto žena su udate u dobi mladoj od 18 godina, a

- 87 posto su iskusile neki oblik rodno zasnovanog nasilja, prema Zarqi Yaftali, izvršnoj direktorici Fondacije za istraživanje žena i djece. Vidi također: Alissa J. Rubin, "Threats and Fears Cause Afghan Women's Protection to Vanish." *New York Times*, 4. septembar 2021. <https://www.womenpeacesecurity.org/resource/statement-unsc-wps-open-debateoctober-2020/>
- 13 Sima Samar, "The Hidden War Against Women: Health Care in Afghanistan." Jennifer Heath and Ashraf Zahedi, eds., *Land of the Unconquerable: The Lives of Contemporary Afghan Women* (Berkeley, California: University of California Press, 2011), 179.
- 14 "Taliban say Afghan women health service staff should go back to work." Reuters. 27. august 2021.
- 15 Komunisti su preuzezeli vlast i pokušali pokrenuti programe za opismenjavanje žena, ali su to plemenske vode i zemljoposjednici odbili. Ibid. Gopal.
- 16 Talibani tvrde da će djevojkama biti dopušteno da se vrate u škole čim se uspostave sigurna okruženja. Ovo je stari izgovor koji je korišten tokom prvog talibanskog režima koji se nikada nije ostvario. "Girls Return to Secondary Schools as soon as possible": Taliban." Al Jazeera <https://www.aljazeera.com/news/2021/9/21/girls-to-return-to-secondarieschools-soon-as-possible-taliban>
- 17 Wahid Omar, "Background of Women in Higher Education," Private paper. Septembar 2021.
- 18 *Abaya* je izvanski odjeća cijelom dužinom koju nose neke muslimanke, posebno u arapskim državama. *Niqab* je veo na licu koji ostavlja vidljivim samo oči.
- 19 Određeni broj novoimenovanih članova privremene vlade Islamskog emirata su veterani iz zatvora Guantanamo i nalaze se kao osobe na listama za sankcije različitih zemalja i Ujedinjenih nacija, kao i na listi najtraženijih osoba FBI-a. "Who's who in Taliban interim government?" *Asia Pacific World Bulletin*, 9. september 2021. <https://worldbulletin.dunyabulteni.net/asia-pacific/who-s-who-in-taliban-interim-government-h210155.html>
- 20 "UN Commits to Staying in Afghanistan, with basic services about to collapse." UN News, 31. august 2021. <https://news.un.org/en/story/2021/08/1098862xcd>.
- 21 Izazivajući afganistanski građanski rat, talibani se suočavaju sa Islamskom državom u Horasanu, Nacionalnim pokretom otpora i drugima širom zemlje koji ih ne podržavaju. Tufail Ahmad and Yigal Carmon. "The Anti-Taliban Resistance Movement in Afghanistan." *Memri*. 24. august 2021. <https://www.memri.org/reports/anti-taliban-resistance-movement-afghanistan>
- 22 Ali M. Latifi. "Herat women protest against Taliban over right to work." Aljazeera, 2. septemba 2021. <https://www.aljazeera.com/news/2021/9/2/women-in-herat-protest-outside-governors>. Also, Celine Alkhaldi, Sam Kiley, Rob Iddiols, Tim Lister, and Lauren Said-Moorhouse. "Women's Protest Against Taliban-Controlled Kabul Turns Violent." CNN, 4. septembar 2021. <https://www.cnn.com/2021/09/04/asia/afghanistan-saturdayint/index.html>
- 23 Ashraf Zahedi. "Afghan Women's Hopes for the Future." *E-International Relations*. 23. mart 2014. <https://www.e-ir.info/2014/03/23/afghan-womens-hopes-for-the-future/>
- 24 Pashtana Durrani je osnivačica i izvršna direktorka neprofitne organizacije Learn, koja je usredotočena na obrazovanje i ženska prava. Ivana Kottasová, Joseph Ataman, Jo Shelley, Saskya Vandoorne, Madalena Araujo, and Nilly Kohzad, "It was just mayhem and chaos,' America has left Kabul." CNN, 31. august 2021. <https://www.cnn.com/2021/08/31/asia/afghans-who-left-or-stayed-behind-intl-cmd/index.html>

Jennifer Heath je nezavisna naučnica, nagrađivana aktivistkinja, novinarka, kustosica i autorica ili urednica knjiga iz oblasti fikcije i publicistike, među kojima su: *Bijela kuća tuge: Balada o Afganistanu* (*A House White with Sorrow: Ballad for Afghanistan*, Roden Press, 1996), *Krvava sablja i veo: Izvanredne žene islama* (*Scimitar and the Veil: Extraordinary Women of Islam*, Paulist Press, 2004) i *Veо: Žene spisateljice o njegovoj povijesti, nauci i politici* (*The Veil: Women Writers on Its History, Lore, and Politics*, University of California Press, 2008). Također je zajednički uredila knjigu sa Ashraf Zahedi *Zemlja neosvojivih: Životi savremenih afganistanskih žena* (*Land of the Unconquerable: The Lives of Contemporary Afghan Women*, University of California Press, 2011) i *Djeca Afganistana: Put ka miru* (*Children of Afghanistan: The Path to Peace*, University of Texas Press, 2014). Napisala je desetke članaka i poglavila za periodiku, antologije i enciklopedije, te producirala i bila saradnica u produkciji konferencija, filmskih festivala, radijskih i televizijskih emisija, a bila je i viša akademска konsultantica za seriju BBC-a *Taking the Veil*. Mnoge njene umjetničke izložbe obišle su svijet. Utemeljila je *Sjemenja za Afganistan*, program koji su zajednički podržale organizacije Afghans4Tomorrow, the Afghanistan Midwife Training i Infant Care Program, sada International Midwife Association. Članica je asocijacije Costs of War, Middle East Studies Association, Association for Middle East Women's Studies i the Association for the Study of Religion, Nature, and Culture. Antologija Zahedi i Heath *Knjiga nestalih: Potraga za transnacionalnom pravdom* (*Book of the Disappeared: The Quest for Transnational Justice*) uskoro izlazi u izdanju University of Michigan Press.

Ashraf Zahedi je sociologinja i viša naučnica. Porijeklom je iz Irana, a doktorirala je na Bostonском univerzitetu. Ashraf ima dugogodišnje istraživačko i edukacijsko iskustvo. Među njene istraživačke interese ubrajaju se društveni pokreti, socijalna politika, jednakopravnost spolova, ljudska prava i međunarodna pravda. Istraživanja je obavljala na Beatrice Bain Research Group pri Univerzitetu u Kaliforniji, Berkeley, zatim na Institutu za istraživanje žena i spola na Univerzitetu Stanford, u Centru za bliskoistočne studije Univerziteta u Kaliforniji, Berkeley, te na Univerzitetu u Kaliforniji, Santa Barbara. Zahedi je objavila mnoge akademske članke, a sa Jennifer Heath je koautorica knjige *Zemlja neosvojivih: Životi savremenih afganistanskih žena* (*Land of the Unconquerable: The Lives of Contemporary Afghan Women*, 2011) te knjigu *Djeca Afganistana: Put ka miru* (*Children of Afghanistan: The Path to Peace*, 2014). Zahedi i Heath su zajedno uredile *Knjigu nestalih: Potraga za transnacionalnom pravdom* (*Book of the Disappeared: The Quest for Transnational Justice*) koja će uskoro izaći u izdanju University of Michigan Pressa. Uz svoj akademski rad, Zahedi je uključena u rad na društvenoj pravdi i dobitnica je mnogih nagrada za liderstvo, uključujući "Specijalno priznanje Kongresa" koje dodjeljuje Zastupnički dom Sjedinjenih Američkih Država.

Norveška ambasada u Bosni i Hercegovini (BIH) podržala je izradu ovog Newslettera. Stavovi i mišljenja izneseni u ovom tekstu su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja donatora.

Mišljenja iskazana u tekstovima objavljenim u ovom broju odražavaju osobne stavove autora, a ne nužno i Atlantske inicijative.

IZRADU BILTENA PODRŽALA JE
AMBASADA KRALJEVINE NORVEŠKE U BOSNI I HERCEGOVINI

Norwegian Embassy
Sarajevo